

INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

STORMIGA RELATIONER OCH PÅSTÅDDA RÄDSLOR

En kvalitativ studie om konstruktioner av kvinnan i vårdnadstvister
där mannen utsätter kvinnan för våld

SQ4562, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 15 hp

Scientific Work in Social Work, 15 higher education credits

Kandidatnivå

Höstterminen 2019

Elin Hillén & Johanna Turner

Handledare Viveka Enander

Antal ord: 19 899

Abstract

Titel: Stormiga relationer och påstådda rädslor - En kvalitativ studie om konstruktioner av kvinnan i vårdnadstvister där mannen utsätter kvinnan för våld

Författare: Elin Hillén och Johanna Turner

The purpose of this study was to examine constructions of women in court orders concerning child custody where there has been information about domestic violence. With a discourse analysis of court orders from courts in Sweden we identified discourses. We wanted to examine what constructions of women are enabled by the identified discourses. The analysis was based on the discourses in Marianne Hesters (2011) three planet model; domestic violence planet, child protection planet and child contact planet. The results show that dominant discourses from all three planets are represented in the court orders' constructions of women. Discourses from the child protection planet and the child contact planet are the most prominent in the material. The dominant discourse on the child protection planet make a construction of women as primary caregivers possible, which also including protection of the child as a responsibility. The construction of domestic violence as a conflict is also included in this discourse. The dominant discourse on the child contact planet enables to question the womens credibility and the construction of womens behavior as destroying the contact between father and child. Constructions of women from the dominant discourse on the domestic violence planet is most common in sections about responsibility for the violence. This enables a construction of women as victims and without responsibility for the violence. When this construction is represented it is marginalized by the dominant discourses from the child protection planet, and above all the child contact planet. The constructions of women as victims of violence and the acknowledgement of gendered violence therefore become insignificant in the court orders.

Nyckelord: Mäns våld mot kvinnor, våld i nära relation, vårdnadstvist, konstruktioner av kvinnor, tingsrättsdomar

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Problemformulering	1
1.2 Syfte och frågeställningar.....	2
1.3 Studiens relevans för socialt arbete	2
1.4 Arbetsfördelning	3
1.5 Avgränsning	3
1.6 Uppsatsens fortsatta disposition	4
2. Bakgrund.....	5
2.1 Twistemål om vårdnad, boende och umgänge	5
2.2 Våld i nära relationer	6
2.2.1 Historiskt perspektiv på mäns våld mot kvinnor	6
2.2.2 Definitioner av våld	7
3. Kunskapsläget och tidigare forskning.....	10
3.1. Den våldsamma pappan och den separerade kärnfamiljen.....	10
3.2 Mammor som blir utsatta för våld i nära relation	11
3.3 Mammor i rättsprocesser	12
3.4 Umgänge och fortsatt våld.....	14
3.5 Barn och riskbedömningar	15
3.6 Det omöjliga moderskapet.....	17
4. Metod.....	19
4.1 Val av metod.....	19
4.2 Urvalsprocess	21
4.3 Litteratursökning	21
4.4 Kritisk diskursanalys	22
4.5 Bearbetning av empirin	24
4.6 Studiens tillförlitlighet.....	25
4.7 Forskningsetiska överväganden.....	27
5. Teoretiskt ramverk och begrepp.....	29
5.1 Diskursanalytiska begrepp.....	29
5.1.1 Transitivitet.....	29
5.1.2 Modalitet.....	29
5.2 The three planet model	30
5.2.1 Domestic violence planet - Våldsplaneten	31
5.2.2 Child protection planet - Barnskyddsplaneten.....	31
5.2.3 Child contact planet - Kontaktplaneten	32
6. Resultat och analys.....	34
6.1 Ansvar.....	34
6.1.1 Ansvar för våldet	34
6.1.2 Ansvar för barnet	38
6.1.3 Ansvar för samarbete och umgänge	41
6.2 Kvinnans trovärdighet	45
6.2.1 Hur sant är våldet?	45
6.2.2 Hur får mamman agera när det finns uppgifter om våld?.....	51
6.2.3 Hur får pappan agera när uppgift finns om att han utsatt familjen för våld?.....	53
6.3 Vad sägs inte i domarna?.....	56
6.4 Konkurrens mellan diskurserna	57
7. Avslutande diskussion.....	60

I brist på informanter tillägnar vi vår uppsats till de kvinnor som på grund av våldsamma män behövt utsätta sig och sina barn för en rättsprocess och hoppas ni inte längre lever under hot eller våld. Vi vill också tacka Viveka Enander för input och hjälp med texten under arbetets gång.

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Våld i nära relation är ett omfattande och allvarligt samhällsproblem, såväl historiskt och globalt som i Sverige idag. Av alla som polisanmält misshandel 2018 uppgav totalt 18 procent att det var av en närstående. 40 procent av kvinnorna uppgav att de utsatts av en närstående och 3 procent av männen (Brottsförebyggande rådet, 2019). I Nationellt centrum för kvinnofrids rapport (2014) uppgav 14 procent av kvinnorna och 5 procent av männen att de utsatts för fysiskt våld av en nuvarande eller tidigare partner. Brottsförebyggande rådets statistik (2019) visar att under 2018 dog 22 kvinnor som följd av dödligt våld från en man hon haft en relation med, vilket är 67 procent av allt dödligt våld mot kvinnor under samma år. Rapporten från Nationellt centrum för kvinnofrid (2014) visar också ett tydligt samband mellan utsatthet och ohälsa. Kvinnor och män som utsatts för någon form av våld uppgav fysiska och psykiska symtom som depression, riskbruk, kroppsliga symtom, posttraumatiskt stressyndrom och självskadebeteende, i större utsträckning än de som inte utsatts för våld. .

I hem där det förekommer partnervåld kan det finnas barn som bevittnar våldet. I Sverige uppskattas 14% av alla barn ha bevittnat våld i hemmet från en förälder mot en annan (Jernbro & Jonson, 2016). De flesta kvinnor som söker hjälp på kvinnojour för sig själva och sina barn på grund av att de blivit utsatta för våld befinner sig till slut i en tvist om vårdnad (Roks, 2019). När familjerätt och domstol beslutar om vårdnad, boende och umgänge utgår de från Föräldrabalken (1949:381). I Föräldrabalken 6 kap 2 a § står att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Särskilt avseende ska läggas vid den risk som finns för att barnet eller någon i familjen utsätts för övergrepp, att barnet förs bort, hålls kvar eller på annat sätt far illa. Även barnets behov av en bra kontakt med båda sina föräldrar ska ges lika stor betydelse.

Domstolen skall alltså se till barnets bästa och inte göra en riskbedömning gällande moderns våldsutsatthet. I en familjesituation där kvinnan blivit utsatt för våld

problematiseras inte hennes fortsatta utsatthet i relation till mannen. Det är viktigt att se sambandet mellan mammans och barnets utsatthet för att kunna skapa en säkrare livssituation för båda. Domstolen är en beslutsfattande myndighet som ska tillämpa lagen samtidigt som dess motiveringar leder till beslut för individer och är normerande för samhällets syn. Genom att analysera hur kvinnan konstrueras i domar kan vi få en förståelse för hur hon positioneras på strukturell nivå och vad det kan få för konsekvenser.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur och genom vilka diskurser våldsutsatta kvinnor konstrueras i tingsrättsdomar gällande tvist om vårdnad, boende och umgänge. Våra frågeställningar utgår från Marianne Hesters (2011) så kallade treplanetsmodell där det finns en dominerande diskurs på varje planet. Diskurserna möjliggör olika sätt att se på och förstå våldsutsatta kvinnor. För att kunna identifiera dessa tre diskurser har vi valt att undersöka kvinnans ansvar och trovärdighet. Genom att kritiskt granska texten och identifiera dessa diskurser vill vi få en förståelse för hur våldsutsatta kvinnor konstrueras och positioneras. Följande frågeställningar är vägledande för analysen:

- Hur beskrivs kvinnans ansvar och trovärdighet i domar om vårdnad, boende och umgänge där uppgift finns om att mannen utsatt kvinnan för våld?
- Hur framträder de tre dominerande diskurserna på Marianne Hesters planeter (2011) i de analyserade tingsrättsdomarna?
- Hur konstrueras följaktligen våldsutsatta kvinnor i de studerade domarna?

1.3 Studiens relevans för socialt arbete

Inom socialt arbete möter vi människor i svåra livssituationer. Mäns våld mot kvinnor är ett omfattande samhällsproblem och ett överhängande hot mot kvinnors vardag som får konsekvenser för hälsa, familjeliv och livssituation. Kvinnor som har barn och som blir utsatta för våld av en partner måste ofta gå igenom en tvist om barnen i familjerätt eller domstol. För att kunna erbjuda insatser och främja

kvinnor i dessa situationer behövs en förståelse för hur det är att vara i en sådan process. Det krävs ett kritiskt synsätt på myndigheter och dess makt över konkreta beslut samt dess påverkan på normerande diskurser. Vår studie är ett litet bidrag till kunskapen om hur domstolen som myndighet bidrar till och påverkas av konstruktioner av våldsutsatta kvinnor och deras moderskap.

De verksamheter som verkar under Socialtjänstlagen (2001:453) har också en skyldighet att skydda och främja människors levnadsnivå. Barn och kvinnor som brottsoffer är två grupper som Socialnämnden särskilt ska arbeta för. I SoL 5 kap 1 § 1 p. anges att Socialnämnden ska “verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden” och i SoL 5 kap 1 § 9 p. står att Socialnämnden “i sin omsorg om barn och unga tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan ett mål eller ärende om vårdnad, boende, umgänge eller adoption har avgjorts.” Enligt SoL 5 kap 11 § ska Socialnämnden särskilt beakta kvinnor och barn som blivit utsatta för våld från närstående samt barn som bevittnat våld av eller mot närstående. De ska också få det stöd de behöver.

1.4 Arbetsfördelning

Större delen av texten har vi skrivit och arbetat med gemensamt. Tidigare forskning har vi till viss del delat upp, läst och presenterat för varandra. I sammanfattningen av forskningen arbetade vi med texten tillsammans. På liknande sätt gjorde vi med våra analytiska begrepp. I arbetsupplägget har vi suttit tillsammans och skrivit i ett gemensamt dokument och inte arbetat hemma. På så sätt har vi kommit fram till studiens syfte, hittat och bearbetat empiri, analyserat med hjälp av teori, reflekterat och diskuterat för att komma fram till våra resultat.

1.5 Avgränsning

I studien kommer vi att granska tingsrättsdomar om vårdnad, boende och umgänge. Vi har undersökt material från samma juridiska instans, tingsrätten, för att göra urvalet jämförbart. Vi valde ut samtliga domar under 2018 som mötte våra kriterier då vi inte främst var intresserade av ett tidsperspektiv utan av en nulägesbild. Våra

kriterier var att det skulle vara domar om vårdnad, boende och umgänge där det finns uppgifter om fysiskt våld. För att få en bild av hela landet, både stad och landsbygd, valde vi att studera domar från samtliga tingsrätter i Sverige. Alla domar som mötte våra kriterier visade sig handla om heterosexuella par där mannen utsatte kvinnan för våld. Mer information om urval finns i avsnitt 4.2.

1.6 Uppsatsens fortsatta disposition

Uppsatsen är uppdelad i bakgrund, tidigare forskning, metod, teori, resultat och analys och avslutas med diskussion. I kapitel 2, Bakgrund, tar vi upp rättsprocess för vårdnad, boende och umgänkesmål, historiskt perspektiv på mäns våld mot kvinnor och definitioner av våld. Under kapitel 3, Kunskapsläge och tidigare forskning, presenteras kunskapsläget kring våld i nära relationer där det finns barn och vad som följer en separation. I kapitel 4, Metod, redogörs för hur vi arbetat med dokument samt hur vi sökt efter och bearbetat litteratur och empiri. Vi presenterar kritisk diskursanalys och hur vi arbetat med metoden. Här motiveras även studiens tillförlitlighet och vi reflekterar över de etiska överväganden vi gjort. I kapitel 5, Teoretiskt ramverk och begrepp, presenteras Marianne Hesters (2011) treplanetsmodell och våra analytiska begrepp transitivitet och modalitet. Uppsatsens mest omfattande del är kapitel 6, Resultat och analys, och det delas upp i rubrikerna ansvar, kvinnans trovärdighet, vad sägs inte och hur de planeterna från teorin tar plats i domarna. Slutligen i kapitel 7, Avslutande diskussion, knyter vi tillbaka till uppsatsen frågeställningar och ger egna reflektioner som står utanför resultatet.

2. Bakgrund

2.1 Tvistemål om vårdnad, boende och umgänge

Vårdnad innebär att en förälder har ansvar för barnets personliga förhållanden, försörjning, utbildning, tillsyn och uppsikt över barnet och tillgodose hans behov (Föräldrabalken 6 kap 2 §). Om vårdnaden är gemensam och föräldrarna har separerat behöver de bestämma var barnet ska ha sitt stadigvarande boende. Kan de inte avgöra det kan tingsrätten ta beslut om barnets boende (Föräldrabalken 6 kap 14 a §). När en förälder har ensam vårdnad eller barnet bor stadigvarande hos en förälder kan barnet ha rätt till umgänge med den andra föräldern. Båda föräldrarna har ansvar för att umgänge då ska ske (Föräldrabalken 6 kap 15 §). Om föräldrarna inte kan besluta om umgänge tillsammans kan tingsrätten ta beslut i frågan (Föräldrabalken 6 kap 15 a §). Beslutar tingsrätten om umgänge mellan barnet och föräldern men bedömer att barnet har behov av stöd kan umgängesstöd förordnas (Föräldrabalken 6 kap 15 c §).

När ett barn föds får mamman och pappan automatiskt gemensam vårdnad om de är gifta. Om de är ogifta tilldelas mamman ensam vårdnad och pappans faderskap måste fastställas hos Socialtjänsten för att vårdnaden ska kunna bli gemensam. Om föräldrarna separerar kvarstår den gemensamma vårdnaden och de ska tillsammans besluta i frågor som rör barnet. Önskas vårdnaden tilldelas en förälder kan föräldrarna frivilligt skriva ett avtal som Socialnämnden behöver godkänna eller så kan frågan beslutas om i domstol. Innan ärendet går till domstol kan föräldrarna gå i samarbetsamtal som erbjuds av kommunen. Syftet är att försöka enas innan ärendet går till en högre instans. Samarbetsamtal kan initieras av föräldrarna själva eller efter uppmaning från domstolen (Ramberg, 2016, s. 380).

Sveriges Domstolar (2019b) skriver att ett vårdnadsfall i tingsrätten börjar med att en förälder ansöker om stämning gentemot den andra. Ofta kallas föräldrarna till en muntlig förberedelse där domaren och föräldrarna klargör vad domstolen ska besluta om. Om föräldrarna kommer överens kan de komma sluta avtal redan här. Om de inte kommer överens går målet till huvudförhandling. I en huvudförhandling

kan tingsrätten begära en utredning från familjerätten om vårdnad, boende och umgänge. Vittnesmål av föräldrar lämnas sedan och kompletteras eventuellt med skriftliga bevis och vittnesmål från andra personer. Utifrån detta gör tingsrätten sin bedömning och beslutar om det som stämningen gäller avseende vårdnad, boende eller umgänge. Tingsrätten gör en bedömning av vad som anses bäst för barnet utifrån Föräldrabalken.

2.2 Våld i nära relationer

2.2.1 Historiskt perspektiv på mäns våld mot kvinnor

På 1970-talet intresserade sig kvinnorörelsen i Sverige för våldtäktsfrågan och såg mannen som ansvarig i samband med att begreppet patriarkat myntades i USA (Nilsson 2009). De började ifrågasätta den gamla sanningen om att kvinnor ljuger om och är ansvariga för de våldtäkter de utsatts för. En följd av våldtäktsdebatten var debatten om kvinnomisshandel. Kvinnorörelsens intresse för kvinnomisshandel blev stort på slutet av 1970-talet och på 1980-talet blev kvinnojourerörelsen allt större. I den svenska lagstiftningen flyttades misshandel i hemmet från enskilt åtal till allmänt åtal 1982 och sågs därmed som ett samhällsproblem istället för ett individproblem. På slutet av 1980-talet började kvinnojourernas arbete få högre status och Socialstyrelsen beskrev kvinnojourer som experter inom området på grund av sin långa erfarenhet av arbete med våldsutsatta kvinnor (Nilsson, 2009).

När Eva Lundgrens forskning om våldets normaliseringsprocess blev allmänt känd under slutet av 1980-talet kom hon med ett vetenskapligt perspektiv på mäns våld mot kvinnor (Nilsson, 2009). Lundgrens strukturella förklaring på orsaken till våldet handlar om att mannen legitimerar våldet för att kvinnan ses som underlägsen honom. Förklaringen fick tolkningsföreträde framför den psykologiska förståelsen där män anses ta till våld för att de inte kan tala för sig på samma sätt som kvinnor. Teorin om normaliseringsprocessen beskrivs än idag av kvinnojourer som ett verktyg i deras praktiska arbete (Nilsson, 2009).

1993 kom FN:s deklaration om avskaffandet av mäns våld mot kvinnor, vilket var ett internationellt åtagande för Sverige (Haralddotter, 2019). 1998 infördes brotten

kvinnofridskränkning och grov kvinnofridskränkning i Brottsbalken (1962:700) 4 kap 4 a §. Brottet är unikt på så sätt att den har ett tidsperspektiv där samma brott under lång tid skapar en ny brottsrubricering som ger ett högre straff. Det är också ett brott där det framgår vilket kön som utsätts för brottet (Nordborg, 2014).

Slagen dam var den första svenska omfångsundersökningen om kvinnor som blivit utsatta för våld av män (Nordborg, 2014). Undersökningen utgår från enkäter med 350 frågor som 7000 kvinnor svarade på. 46 procent hade blivit utsatta för våld av en man efter 15 års ålder. 25 procent hade efter 15 års ålder utsatts för fysiskt våld av en man. Undersökningen visar att våldet påverkar den fysiska och psykiska hälsan negativt och 64 procent av kvinnorna uppgav att våldet haft negativa konsekvenser för dem. 81 procent av de senaste våldshändelserna kom inte till polisens kännedom (Lundgren, 2001). Slagen dam bekräftade alltså våld i nära relation som ett omfattande och könat problem. 2014 följdes Slagen dam av ännu en prevalensundersökning som gjordes av Nationellt centrum för kvinnofrid och även den bekräftade våld i nära relation som ett omfattande samhällsproblem och beskrivs utförligare i avsnitt 1.1.

2006 erkänns barns utsatthet för mäns våld mot kvinnor på ett nytt sätt i Socialtjänstlagen (2006:936). Att Socialtjänsten skulle arbeta specifikt mot våldsutsatta kvinnor som grupp tillkom 2007 (2007:225). 2011 infördes straffbestämmelsen olaga förföljelse som skulle omfatta fall av upprepad brottslighet som inte innefattas i brottet kvinnofridskränkning (2011:485). Kvinnofridskränkning fick ett högre minimistraff 2012 och höjdes från sex till nio månader (2013:367). 2014 ratificeras Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet i Sverige (SÖ 2014:13).

2.2.2 Definitioner av våld

Våld inom en relation kan förstås på olika sätt. Michael P. Johnson (2008) beskriver fyra typer av våld i nära relationer för att förstå könsmaktsordningens betydelse och när våld handlar om kontroll och inte. Intim terrorism handlar om att genom olika former av våld ha makt över och kontrollera sin partner. Förövaren är oftast en man.

Makt och kontroll skapas genom det manliga privilegiet som för med sig rätten att bestämma. Mannen kan bestämma över ekonomin, använda barnen när han kontrollerar kvinnan, isolera kvinnan, använda emotionellt våld, psykologiskt våld eller hot. Med dessa våldsformer, tillsammans med fysiskt våld, kan han underkasta sig sin partner och hotet om det fysiska våldet finns hela tiden överhängande. Det är händelser och processer över tid som inte kan förstås genom en enskild händelse. Våldsamt motstånd är försvar eller hämnd mot en kontrollerande partner. Kontextuellt partnervåld handlar om våld mellan två partners där ingen är kontrollerande. Våldet uppkommer ofta i samband med bråk och konflikter. Våldet kan vara allvarligt men skillnaden från det kontrollerande våldet är att våldet är systematiskt och har en förövare. Ömsesidigt kontrollerat våld är våld mellan två kontrollerande förövare och anses vara väldigt ovanligt. Johnson (2008) kritiserar den vanliga föreställningen om en jämlik konflikt där båda strävar efter kontroll menar att det oftast handlar om kontrollerande våld från den ena och motstånd från den andra eller våld från båda som inte inkluderar kontroll.

Lundgrens normaliseringsprocess kan kopplas till kontrollerat våld (Nordborg, 2014). Normaliseringsprocessen beskrivs som en process där våldet blir en del av vardagen och gränserna för vad som ses som acceptabelt förskjuts. I början av relationen handlar det om starka passionerade känslor parterna emellan. Mannens uppvaktande byts sakta ut mot ett kontrollerande beteende med inslag av stark svartsjuka. Hon börjar isoleras från sin omvärld och går helt upp i relationen med mannen. När mannen börjar utöva våld mot kvinnan varvas det med perioder av kärlek. Att växla mellan våldsamt och starka positiva känslor är ett sätt att binda kvinnan starkare till sig och är förekommande i tortyr och kidnappningsrelationer (Nordborg, 2014). När kvinnan isoleras och blir utsatt för våld blir hon också starkt ifrågasatt av mannen och hennes självkänsla förminskas. Mannen lägger ansvaret för våldet på kvinnan och när hon isoleras ifrågasätts inte bilden av henne som misslyckad och ansvarig av någon annan. Kvinnan börjar tänka på sig själv utifrån mannens perspektiv. Makten som mannen har över kvinnan överförs även till att ha kontroll över hennes sexualitet och kropp (Nordborg, 2014).

För att skapa en förståelse för barn som upplever våld i hemmet är det viktigt att ta i beaktning att både förövaren och offret är barnets föräldrar (Eriksson 2014). Barnet är beroende av föräldrarna och de har juridisk makt över barnet. Barnet påverkas av det som sker inom familjen och gör sin egen tolkning av våldet. Våldet är oftast mer traumatiskt för barnet än för föräldrarna och att bevittna våld kan ses som psykisk misshandel och senare visa sig i form av posttraumatiskt stressyndrom. Det kan vara svårt att berätta för någon utomstående då våld i familjen ofta ses som tabubelagt. När våldet inte blir bekräftat eller bearbetat kan traumat bli ännu större. Barnet riskerar att skadas fysiskt och kan försöka stoppa våldet själv eller bli indragen i våldet av en av föräldrarna (Eriksson, 2014).

3. Kunskapsläget och tidigare forskning

I kommande kapitel presenterar vi forskning som ska ge en helhetsbild av kunskapsläget. Kapitlet inleds med studier om mäns våld mot kvinnor i en familj och kvinnors upplevelser att bli utsatta för våld och samtidigt vara mammor. Vidare beskrivs forskning kring rättsprocesser och fortsatt våld efter en separation. Vi kommer också att ta upp forskning om barn och riskbedömningar för att ge en mer omfattande bild. Slutligen presenteras två studier som undersöker hur kvinnor beskrivs utifrån olika diskurser och vad det kan få för konsekvenser. Vi har inte hittat forskning om diskursanalys utifrån dokumentstudier som är relevant för vårt ämne. Den största delen av forskningen baseras på våldsutsatta kvinnors och yrkesverksammas upplevelser. Flera av dem är dock kopplade till diskurser och olika delar av välfärdsstaten.

3.1. Den våldsamma pappan och den separerade kärnfamiljen

Vad gäller kontrollerande våld i nära relation är oftast män förövaren, vilket lyfts fram inom feministisk forskning där det kopplas till teorier om könsmakt. Hester (2013) konstaterar utifrån sin studie av 96 polisärenden om våld i heterosexuella relationer i England att män oftare var förövare, att mäns våld var grövre än kvinnors samt att kontroll från förövaren och rädsla hos offret oftare var kopplat till mäns våld. När kvinnan utövade våld använde hon oftare tillhyggen, fler kvinnor procentuellt hade missbruk eller psykisk ohälsa och det var tre gånger så stor chans att kvinnor blev anhållna. Marianne Hester och Lorraine Radfords (1998) visar utifrån sin intervjustudie att mäns våld mot kvinnor ofta hänger ihop med våld mot barnen, antingen genom att de utsatt barnen för våld eller genom effekterna av att bevittna våld. Studien utgår från intervjuer med 79 kvinnor i Danmark och England och 99 yrkesverksamma inom bland annat familjerätten och kvinnojourer.

Maria Erikssons (2003) avhandling bygger på intervjuer med 13 våldsutsatta kvinnor, intervjuer med 10 familjerättssekreterare samt offentligt tryck och lagstiftning gällande fäders våld. Eriksson (2003) pekar på att kärnfamiljen inom svensk offentlig politik gradvis bytts ut mot det hon kallar den separerade

kärnfamiljen. Det är en konstellation där föräldrar som separerat förutsätts kunna samarbeta och ha tät kontakt kring och med barnen. Det biologiska föräldraskapet ges stor betydelse och föräldraskap framstår som föräldrarnas rätt till barnet snarare än barnens rätt till en lämplig förälder (Bruno, 2016; Eriksson, 2003). Ett jämställt föräldraskap där pappor förväntas ta ett större ansvar ses som en del av barnets bästa. I kontexten av en föräldrarelation där mannen utsätter kvinnan för våld försvarar detta för ett ingripande mot pappans våld och ett skyddande av mamman och barnet (Eriksson, 2003).

3.2 Mammor som blir utsatta för våld i nära relation

När en kvinna utsätts för våld i ett hem där barn finns kan moderskapet användas för att förstärka våldet. Simon Lapierre (2010) har genom individ- och gruppintervjuer undersökt engelska mammors upplevelser av moderskap i samband med våld i relationen. Bara att få barn kan av mannen användas som en form av kontroll för att binda kvinnan till sig. Kvinnorna i studien beskriver hur mannen kan skada barnet eller utöva våld framför barnet som olika sätt att göra henne till en dålig mamma som inte kan skydda sitt barn. Sarah Wendts m.fl. (2015) intervjustudie utgår från kvinnor i Australien som levt med en partner som utsatt dem för våld. De försöker skydda barnet genom strategier som att förhindra att störa och irritera mannen innan han slår, att skydda barnen fysiskt eller att få barnen att hålla sig undan när han slår och ge barnen stöd efter våldet.

Att vara mamma och bli utsatt för våld kan upplevas som ansvarsbetungande. När kvinnorna i Wendts m.fl. (2015) studie beskriver hur de ses på av samhället dominerar diskurser om moderskapet och faderskapet försvinner. Kvinnorna i studien påverkas av dessa diskurser om moderskap och "mother-blaming" där de förväntas ha ansvar för barnen och att skydda dem mot pappans våld, ett ansvar som inte papporna har. Även Eriksson (2003) skriver om att mamman ses som otillräcklig i skyddandet av barnet. Pappan behöver inte ta fullt föräldraansvar och mamman är medansvarig över pappans och barnets relation till varandra. Det utökar mammornas bestämmanderätt i bedömningen av pappans föräldraförmåga i en vårdnadsprocess, men om hon beskriver honom som olämplig får hon ansvar för

det. Kvinnorna i Lapierras (2010) studie upplever också att det ställs högre krav på en mamma än det gör på en pappa. De förväntas att alltid sätta barnet i första rummet och skydda dem, utan hänsyn till att de blir utsatta för våld. Ansvaret kan även kännas större då det inte är ovanligt att hon blir isolerad från sitt sociala nätverk av mannen.

Samtidigt som ansvaret växer förminskas kontrollen. Kvinnorna i Lapierras (2010) studie berättar att deras fysiska och psykiska hälsa försämrats i den våldsamma relationen och att det varit svårt att ha ork och energi för sitt barn. De lever under mannens kontroll och tillåts exempelvis inte göra vad de vill eller bestämma över sin ekonomi, vilket också sätter ramar för moderskapet. Även då hon lämnar relationen tas kontrollen ifrån kvinnan då hon i många fall behöver flytta till en okänd plats som inte är självvald.

Efter en separation fortsätter ofta våldet. Cathy Humphreys och Ravi K. Thiaras (2003) resultat visar att 76% av de 161 tillfrågade kvinnorna i deras enkätstudie hade upplevt våld efter separationen. Efter sex till tolv månader upphörde våldet för de flesta kvinnor och det skedde oftast i samband med att kvinnan flyttade till en annan plats. Dock fortsatte våldet även efter denna tid för 36% och var då ofta sammankopplat med umgänge mellan kvinnans före detta partner och deras gemensamma barn.

3.3 Mammor i rättsprocesser

Flera studier lyfter fram motstridigheter i konstruktioner av kvinnan i rättsprocesser. Irländska domare som intervjuats i Cathrine M. Naughton m.fl. (2015) ger uttryck för hur kvinnor som försöker skydda sina barn i vårdnadstvister inte samtidigt kan ses som trovärdiga offer. Kvinnan som uppgett att hon blivit utsatt för våld beskrivs av domare i studien som konstig och manipulativ istället för någon som försöker skydda barnet. Hon antas överdriva våldet för att få vårdnaden och förstöra för barnen genom att inte låta dem träffa pappan. I svenska familjerättssekreterares konstruktionen av mamman som offer finns en liknande

paradox. En bra mamma förutsätts kunna skydda sitt barn men om hon kan skydda barnet ses de inte ha behov av skydd från förövaren (Eriksson, 2003).

Melissa Hamilton (2010) beskriver hur kvinnor i rättegångar angående kvinnomisshandel ses som antingen offer eller delaktiga i våldet. I dominerande diskurser om mäns våld mot kvinnor förväntas kvinnor ha stora möjligheter att handla och bestämma. Förståelsen för varför kvinnor inte lämnar männen och varför de går tillbaka till dem får inget utrymme. Domstolen har, enligt Hamilton (2010), större förståelse för de som uppfattas som riktiga offer som lämnar mannen än för de som inte lämnar eller går tillbaka. Deras utsatthet konstrueras som självvald och de ses som delaktiga i våldet på grund av att de antas kunna lämna mannen om de vill. Carin Holmberg och Viveka Enander (2011) visar dock med sin forskning utifrån intervjuer med våldsutsatta kvinnor att processen för en kvinna att lämna en våldsam relation är mer komplex än så. Processen delas upp i att fysiskt lämna, känslomässigt lämna och till sist få förståelse för att hon varit utsatt för våld och att hon själv inte bär ansvar.

Lesley Laings (2017) studie belyser hur 22 australiensiska kvinnor i vårdnadstvister försöker skapa en säker tillvaro utan våld efter en separation från en våldsam partner. Kvinnorna beskriver att de under vårdnadstvisterna blir tystade och misstrodda och att de ses som ansvariga för sin situation samt att de pressas att ha kontakt med förövaren. Detta förstärker, menar Laing (2017), effekterna av tidigare trauman och möjliggör fortsatt våld och kontroll. Kvinnorna beskriver också strategier för motstånd där de försöker få igenom umgänge på sätt som är minst skadligt för barnet. Laing (2017) menar även att kvinnor i rättsprocesser ses som delaktiga i våldet genom att förövare och offer konstrueras som jämlikar. Detta gör att våldet ses som en konflikt mellan dem snarare än våld från mannen mot kvinnan. Kvinnorna som intervjuats i Erikssons (2003) studie beskriver, i likhet med detta, att det inom socialtjänst och familjerätt inte finns en förståelse för skyddsbehov om inte våldet tas på allvar och för det krävs oftast en dom. Om våldet bekräftas och mamman förväntas ha ett skyddsbehov upplevs det dock inte som självklart att ett skyddsbehov även finns för barnen. Kvinnorna upplever att barnets behov av skydd från en våldsam pappa inte får något gehör.

Med rasifieringsbegreppet visar Linnéa Bruno (2016) vidare i sin avhandling som baseras på fyra vetenskapliga artiklar hur den manliga förövarens position är betydande för om barnens rätt till skydd och delaktighet ska beaktas i familjerätten. Har förövaren ett icke-nordiskt namn är chansen större att barnet får sina rättigheter tillgodosedda än om förövaren har ett nordiskt namn. Inte på grund av att barnens intressen är i fokus, menar Bruno (2016), utan på grund av misstänkliggörandet av rasifierade pappor. Att hålla ihop den separerade familjen framställs som viktigare när det gäller den svenska än den rasifierade familjen.

3.4 Umgänge och fortsatt våld

Vid beslut om umgänge konkurrerar diskurser om föräldrakontakt och barnskydd. Naughton m.fl. (2015) undersöker de diskurser som irländska domare i vårdnads mål talar ur. Då våldet ofta förminskas och normaliseras blir det inget hinder för kontakt mellan barn och pappa och diskursen om föräldrakontakt blir mest framträdande. Hester och Eriksson (2001) menar att umgänge beskrivs som barnets rätt till båda föräldrarna men handlar i praktiken om männens rätt till barnet. Hester och Radfords (1998) studie visar hur yrkesverksamma i familjerätt och domstol ser kontakt med båda föräldrarna som det bästa för barnet medan kvinnornas beskrivningar av våld ofta försvinner eller förbises i uppgörelser om umgänge.

Kontakt med båda föräldrarna är också ett framträdande tema i Erikssons (2003) studie, där diskursen om den separerade kärnfamiljen framstår som dominerande bland de familjerättssekreterarna hon intervjuat. Att mannen varit en våldsam partner, finner Eriksson (2003), utgör inget hinder för familjens fortsatta kontakt. Det indirekta våldet, att barnen bevittnar våld, förutsätter mammans närvaro och därför antas inget skyddsbehov för barnen finnas efter föräldrarnas separation. Det indirekta våldet ses också av familjerättssekreterarna som en konsekvens av pappans ansträngningar för att behålla mamman i sitt liv. Barnens utsatthet konstrueras alltså enligt Eriksson (2003), alltid i samband med mammans närvaro.

I familjerättssekreterares konstruktioner av pappan kan han, paradoxalt nog, utöva våld mot kvinnan utan att ses som en våldsam pappa och därmed uppmuntras att ha fortsatt kontakt med barnet (Eriksson, 2003; Hester & Radford, 1998). En viss nivå av våld problematiseras inte och kan därför sägas ingå i familjerättssekreterarnas uppfattning om en normal manlig roll, enligt Eriksson (2003). För att mannen ska ses som våldsam behöver våldet vara livshotande eller fysiskt allvarligt. Mannen uppfattas inte heller som förövare om kvinnan framstår som orädd eller med kraft att slå tillbaka. När mannen inte ses som förövare är sannolikheten större för en mer jämlik uppdelning av vårdnad, boende och umgänge. De ojämlika maktförhållandena mellan den våldsutövande mannen och den våldsutsatta kvinnan försvinner (Eriksson, 2003).

Våld som fortsatt efter separationen kan i hög grad kopplas ihop med beslutat umgänge mellan barnet och pappan (Hester & Radford, 1998; Morrison, 2015). Fiona Morrison (2015) har intervjuat 18 barn och 16 mammor i familjer där det förekommit våld. Barnen blev ofta ensamma i sin relation till föräldrarna på grund av brist på kommunikation eller samarbete mellan dem. I majoriteten av fallen blev barnen fortsatt utsatta för psykisk misshandel. Barnen hamnade i kläm mellan föräldrarna och fick ofta agera sändebud. Fiona Morrison och Fran Wasoff (2012) har undersökt förutsättningarna för umgängescenter i Skottland genom en litteraturöversikt. De menar att våldet sällan slutar när föräldrarna separerar och att umgänge är ett sätt att möjliggöra våldet. Umgängescenter ska verka som en neutral plats. Morrison och Wasoff (2012) lyfter fram att det ur ett feministiskt perspektiv har kritiserats för att kontaktcentrens neutrala position bortser från risker för barnen. Kritik som kan kopplas till en familjerättsorienterad diskurs handlar istället om att neutraliteten inte uppmuntrar umgänget mellan barn och föräldrar.

3.5 Barn och riskbedömningar

I Anna Forssell och Åsa Caters (2015) intervjustudie med 165 mammor till barn som genomgått vårdnadstvist i samband med våld var ett mönster i materialet att de barn som inte haft umgänge med sina pappor upplevt mer våld än de som haft umgänge. Inom gruppen som har umgänge är dock inte grad av våld kopplat till omfattningen av umgänget. Istället fann forskarna ett samband mellan mer

omfattande umgänge och högre socioekonomisk status hos föräldern och möjlighet att föra fram sin talan på ett övertygande sätt (Forssell & Cater, 2015). Föräldrarnas trovärdighet påverkar också hur mycket domstolen ser på risken för att barnet ska fara illa. Liz Trinder m.fl. (2010) har genomfört konversationsanalys av inspelade förlikningar och tvister i Storbritanniens domstol gällande boende- och umgänges mål. De kommer fram till att om inte ytterligare bevisning finns förkastas, omformuleras eller ignoreras oftare uttalanden om att barn far illa. Risken för att uppgifter förkastas är beroende på föräldern som uttalar dem, hur detaljerad dennes berättelse är och hur hårt man håller fast vid sin version.

Nina Åkerlund och Linn J. Sandberg (2017) har genom intervjuer med äldre barn som tidigare upplevt våld i familjen undersökt deras egen och personers i deras närhets reaktioner på våldet. Ju mer kompetent barnet framstår, desto mindre hjälp eller stöd får de inom snar framtid. Även Karin Röbbäck da Souza (2015) diskuterar barns utrymme i domar om verkställighet av umgänge i sin dokumentstudie. Barnets rätt till delaktighet omformuleras här, enligt Röbbäck da Souza (2015), till barnets rätt till skydd från föräldrarnas konflikt. Barnets vilja att ha eller inte ha umgänge med en förälder ifrågasätts till större del om det går emot den diskurs som dominerar i domstolen, nämligen den att barnet borde ha kontakt med båda sina föräldrar.

De riskbedömningar i vårdnads mål som görs av familjerättssekreterare påverkas av deras förståelse för barns utsatthet och risk och för vad som ingår i deras uppdrag. Maria Eriksson och Gunilla Dahlkild-Öhmans (2015) studie utgår från fyra olika diskurser hos intervjuade familjerättssekreterarna. En tolkning utgår från att våldet är en könsneutral konflikt mellan föräldrarna som barnet riskerar att bli indragen i. Föräldraförmågan mäts utifrån om de lyckas hålla barnet utanför konflikten. Den största risken för barnet är att konflikten ska bli så stor att hen tappar kontakten med en av föräldrarna. En annan tolkning är att våld som pappan utövar mot mamman utgör risken för utsatthet. Barnet ses som ett brottsoffer, oavsett om hen bevittnar eller blir utsatt för våld. Barnet behöver skyddas från pappan, och den risken står över deras egen vilja att träffa sin pappa. I en tredje tolkning ses barnet vara utsatt för risk för att hen befinner sig i en våldsamt familj eller en riskmiljö.

Riskbedömningen blir att avgöra var gränsen går för att en orosanmälan till Socialtjänsten ska göras. Den sista tolkningen av risk och utsatthet ligger i att barnets utveckling hämmas och att barnet blir traumatiserat. Våldet som barnet bevittnar behöver bekräftas och bearbetas för att hen ska kunna återhämta sig (Eriksson & Dahlkild-Öhman, 2015).

3.6 Det omöjliga moderskapet

Våld i nära relationer hanteras av yrkesgrupper på olika platser i välfärdssystemet. Ett beteende som uppmuntras på en plats kan straffas på en annan. Hur ett problem konstrueras beror på vilken diskurs som dominerar och det leder till att ett beteende tillåts eller inte. Bruno (2016) beskriver tre praktikdomäner som kommer i kontakt med våld i nära relationer. De är Utbildning, Vårdnad, boende och umgänge samt Försörjning. De har olika kunskap och praktik i förhållande till våld och olikheterna leder till svårigheter i att förebygga och minska mäns våld mot kvinnor. Inom Utbildning betonas barns rätt till skydd och delaktighet men våld i hemmet ses ofta som ett ordningsproblem. Inom Vårdnad, boende och umgänge dominerar familjerättsdiskursen där gemensamt föräldraskap och samarbete prioriteras även om det förekommit våld. Våldet ses som en konflikt mellan två jämlika parter. I domänen Försörjning ligger fokus på det ekonomiska försörjningsansvaret inom familjen och våld i hemmet osynliggörs och ses som ett privat problem (Bruno, 2016).

Hester och Eriksson (2001) undersöker genom en litteraturöversikt glappet mellan olika delar av välfärdssystemet i Sverige och England. De kommer fram till att mäns våld mot kvinnor sällan kopplas till deras föräldraförmåga och våld mot barnet. Detta för att familjen hanteras på olika "planeter". I familjerätt och domstol dominerar en diskurs där man uppmuntrar till kontakt med båda föräldrarna och på platser som socialtjänst dominerar istället barnskyddsdiskursen. Där diskurser om barnskydd dominerar kan föräldraförmåga och risken för barnen prövas. Efter en separation antas föräldrarna istället vara bra omsorgsgivare och att barnen har rätt till båda föräldrarna. Dessa diskurser i kombination skapar, menar Hester och Eriksson (2001) ett omöjligt moderskap där kvinnan först ska skydda barnen mot

mannens våld och sedan ha ansvar för samarbetet, vilket hon misslyckas med om hon skyddar barnen genom att hålla dem borta från mannen. Författarna menar att det är omöjligt att vara en tillräckligt bra mamma men det tas ofta förgivet att mannen är en tillräckligt bra pappa om han vill ha kontakt, oavsett vad han gjort tidigare.

Sammanfattningsvis finns flera studier som undersöker kvinnans upplevelse av att befinna sig i en rättsprocess och yrkesverksammas konstruktioner av kvinnan. Det finns konstruktioner som säger emot varandra både inom och mellan verksamheter som möter våldsutsatta kvinnor. Vi har inte hittat någon forskning som undersöker konstruktioner av kvinnan i domar om vårdnad, boende och umgänge i Sverige.

4. Metod

4.1 Val av metod

För att besvara våra forskningsfrågor har vi valt att göra en kvalitativ dokumentstudie där vårt forskningsobjekt är domar i tvistemål om vårdnad, boende och umgänge. Vi har valt att studera domar för att komma åt myndighetens perspektiv och inte enskilda personers uppfattningar. Vi har också valt att göra en kritisk diskursanalys och på så sätt kan vi få ett mer strukturellt perspektiv på konstruktioner av kvinnor. Vi bedömer att domarna är relevanta som forskningsobjekt för att de producerats av en myndighet som påverkar och påverkas av diskurser om familj, barn, föräldraskap och kvinnor både inom och utanför domstolen. Konstruktionerna möjliggör beslut och får därför stora konsekvenser för inblandade familjer. Enligt Bryman (2011) lägger ett kvalitativt forskningssätt tyngden på att man förstår den sociala världen utifrån hur individer eller grupper tolkar den. Kvalitativ forskning har en konstruktionistisk utgångspunkt där den sociala verkligheten skapas av samspelet mellan människor i den. För att få förståelse behöver man studera fenomenet i sin kontext då den är avgörande för hur människors samspel formas och formar varandra (Bryman, 2011, s. 341, 363).

Bryman (2011) beskriver fyra kriterier för att avgöra ett dokumentets kvalitet. Det handlar om att bedöma om de är äkta, utan förvrängningar, typiska för sin kategori och begripliga (2011, s. 489). Domar är offentliga dokument och vi kan med hjälp av målnummer bedöma att de är äkta och producerade av tingsrätten. Vi har i sökningen efter domarna använt oss av InfoTorg, som är en databas som är rekommenderad av universitetet. Domarna är begripliga och vi bedömer att texten är tillräckligt tydlig för oss att studera. De är typiska för sin kategori och bygger på samma lagtext, förarbeten och regelverk för bedömning. De är representativa för nutida rättsfall i avsedd kontext på det sätt att vi valt ut samtliga domar i Sverige som uppfyller våra kriterier under ett års tid. Att det finns förvrängningar i materialet är oundvikligt då de är producerade i ett socialt sammanhang och formade utifrån tingsrättens tolkning vid ett specifikt tillfälle och är alltså inte en objektiv spegling av verkligheten (Bryman, 2011). Sveriges Domstolar (2019a)

beskriver i sitt uppdrag och roll att det är en oberoende myndighet där rättssäkerheten är central. Det innebär att alla oavsett samhällsposition och ursprung ska dömas lika och skyddas från övergrepp. Tingsrätten beskriver sig som oberoende och neutral och innehåller samtidigt tolkningar och bedömningar för att motivera beslut. Det är just dessa beskrivningar och tolkningar som gör domarna till ett intressant studieobjekt och det vi vill undersöka.

En fördel med att använda domar som datakälla är att de inte är skapade i forskningssyfte och utan vår inblandning och kan därför studeras som enbart skapade för sin kontext. Enligt Bryman (2011) är det viktigt att förstå i vilken kontext och till vilket syfte dokumenten är producerade samt för vem de är formulerade. Sveriges Domstolars strategi för utformning av domar och beslut (2010) utgår från att domar kan läsas av en stor mängd människor, bland annat parterna, journalister, vittnen, åhörare och andra. Parterna ses som den viktigaste gruppen och är de domen främst skrivs för. Strategin beskriver också att texterna syftar till att övertyga parterna om domstolens bedömning och att domstolen på ett tydligt sätt ska redovisa de bevis som är relevanta för bedömningen och varför tingsrätten kommit fram till ett beslut. I Rättegångsbalken (1942:740) 17 kapitlet 2 § står att domen endast ska grundas på det som framkommit under huvudförhandlingen och det är den domare som varit med på hela förhandlingen som ska skriva domen där domstolen står som avsändare.

Domar bygger på tidigare dokument som lagtext, utredning från socialnämnden och parternas utsagor. Domen är antingen den första domen i tvisten eller så finns en bakgrund av tidigare domar från tingsrätt eller hovrätt som redogörs för i domen (Sveriges Domstolar, 2019b). Domarna innehåller parternas yrkanden, vittnesmål, socialnämndens utredning, domskäl och domslut. Vi har valt att främst undersöka tingsrättens tolkningar och då blir domskälen den mest relevanta delen. Domskälen bedömer bevisningen och motiverar beslut, de bygger på resten av domen och därför behöver vi också se på hela domen för att förstå vad tingsrätten bedömer som relevant och inte.

4.2 Urvalsprocess

I sökningen efter domar användes informationsportalen InfoTorg. För att söka efter vårdnadsmål där det finns uppgifter om våld sökte vi efter alla tvistemål 2018 där något av orden våld*, misshand* eller kvinnofrid* förekom och fick 144 träffar. Sökorden valdes utifrån hur vi trodde att våldet skulle benämnas och inkluderade misshand* och kvinnofrid* för att få ett mer omfattande material. Vi sorterade bort de som handlade om andra tvistemål än vårdnad, boende och umgänge och då kvarstod 35 domar. Vi sorterade bort nio domar där någon av föräldrarna eller båda utsatt barnen för våld men inte varandra, en där det handlade om att familjehem skulle få vårdnaden, en där barnen var omhändertagna via LVU, en om faderskap, fyra där pappan inte var närvarande och det inte fanns någon tvist och tre där det handlade om andra former av våld än fysiskt våld. Vi utgår från att våld kan vara fysiskt, emotionellt, psykiskt och ekonomiskt men för att domarna skulle bli så jämförbara som möjligt valde vi att begränsa oss till de som innehåller fysiskt våld. För att använda domar med andra former av våld hade vi behövt fler sökord som hot, kränkning, ofredande osv. Vi valde fysiskt våld också för att begränsa vårt urval till den tid vi har att bearbeta empirin.

Kvar fanns 16 domar från nio tingsrätter under 2018, vilket är alla tvistemål om vårdnad, boende och/eller umgänge där det förekommer fysiskt våld mellan föräldrarna. I alla domar visade det sig vara mannen som utsatt kvinnan för våld. När föräldrar ska besluta i frågor om vårdnad, boende och umgänge fattas ofta ett avtal som godkänns av Socialnämnden (Sveriges Domstolar, 2019b). Urvalet begränsas genom att de fall som tas upp i tingsrätten är där föräldrarna inte kommit överens innan. En av domarna handlar framförallt om missbruk och bedömer föräldrarnas lämplighet utifrån det. Vi anser den inte vara jämförbar med de andra domarna och har därför endast inkluderat den under avsnitt 6.3.

4.3 Litteratursökning

I sökning efter tidigare forskning har vi använt databaserna Sociology Collection, Gender Studies, SwePub samt Göteborgs Universitets Supersökfunktion. De sökorden vi använt är domestic violence, violence, mother*, father*, court,

construct*, contact, custody, vårdnad*, våld*, mamma, pappa och konstruktion i olika kombinationer. Vi har även letat efter relevant forskning i referenslistor i de avhandlingar vi läst och försökt lokalisera återkommande referenser.

4.4 Kritisk diskursanalys

För vår analys har vi valt att göra en diskursanalys. När man använder diskursanalys hänger teori och metod ihop. Utgångspunkten för metoden bygger på en förståelse av att språket till stor del formar den sociala världen (Bryman, 2011).

“Den kritiska diskursanalysen ställer upp teorier och metoder för att teoretiskt problematisera och empiriskt undersöka relationerna mellan diskursiv praktik och social och kulturell förändring i olika sociala sammanhang” (Winther Jørgensen, 2000, s. 66). Inom kritisk diskursanalys analyseras diskurser i sin sociala kontext. De både formar och formas av den sociala världen. Diskursiva praktiker är de sätt som vi skapar och förstår texter. De konstruerar sanningar som bidrar till att upprätthålla makten för vissa grupper. Förhållandet mellan de diskursiva praktikerna och de som gynnas av dem är ofta osynligt. Syftet med en kritisk diskursanalys är att synliggöra förhållandet och kritisera och ifrågasätta hur det upprätthåller ojämlikheter. Kritisk diskursanalys är därför inte neutral utan väljer utsatta grupper sida (Winther Jørgensen, 2000).

Vi har valt att använda Norman Faircloughs modell och verktyg för kritisk diskursanalys. Faircloughs definition av diskurs är ett språkbruk och ett sätt att använda språket utifrån ett visst perspektiv som ger mening till det vi upplever (Fairclough, 1992, s. 72). Till skillnad från andra diskursanalytiker innefattar han bara det språkliga i diskursbegreppet och menar att det finns icke-diskursiva praktiker i den sociala världen. Dessa är beteenden och handlingar som inte omsätts till språk. Centralt för Faircloughs analysmetod är att diskurser konstrueras och konstrueras av det diskursiva och icke-diskursiva i den sociala världen (Winther Jørgensen, 2000).

En diskursordning är de diskurser som sammantaget förekommer i en social domän där en diskurs ofta dominerar (Fairclough, 1992, s. 73). Det är en typ av system där det ingår flera diskurser som utgör en struktur och en praktik. Diskursordningar är mer- eller mindre benägna att förändras. Varje fall, exempelvis en text som produceras, formas av diskursordningen men har också möjlighet att förändra den genom att tillföra diskurser från andra diskursordningar. Ett annat sätt kan vara att en diskurs i diskursordningen tar större plats och förminskar den dominerande. Om den inte förändrar reproducerar den istället befintlig diskursordning (Winther Jørgensen, 2000).

I Faircloughs modell analyserar han fall av språkbruk i tre dimensioner: text, diskursiv praktik och social praktik. Den textnära nivån fokuserar på ordval och grammatik. Det är en analys som görs på detaljnivå där man med analytiska begrepp som verktyg synliggör diskurserna i språket. Nästa nivå är den diskursiva praktiken. Analys av den diskursiva praktiken kan dels vara en analys av hur texten produceras och konsumeras eller hur texten bygger vidare på tidigare producerade texter. Man kan också fokusera på att identifiera diskurser som finns i texten, vilket vi valt att göra. I detta steg kan man mäta interdiskursiviteten i texten, vilket innebär graden av konkurrens mellan olika diskurser. Det handlar om hur stor plats diskurserna får och hur mycket de konkurrerar med varandra. Vid hög interdiskursivitet, där flera diskurser konkurrerar om utrymme, finns större möjlighet till social förändring. När en diskurs dominerar är interdiskursiviteten låg och sociala villkor upprätthålls. Den tredje nivån i Faircloughs modell rör den sociala praktiken där man kartlägger diskursordningen och dess relation till de strukturer den verkar inom (Winther Jørgensen, 2000).

Med Faircloughs diskursanalys kan text och diskursiv praktik analyseras men för att kunna analysera texten som social praktik och dess koppling till samhället behövs teorier om det sociala fenomen vi vill studera. Här kan vi få svar på om den diskursiva praktiken återskapar diskursordningen och maktförhållanden eller om den ifrågasätter och skapar förändring (Winther Jørgensen, 2000).

När vi identifierar diskurser i vår empiri kommer vi att utgå från Marianne Hesters (2011) treplanetsmodell där det på varje planet finns en dominerande diskurs och icke-diskursiva praktiker. Dessa kommer att definieras och redovisas i avsnitt 5.1. Det är den teori vi kompletterar vår diskursanalys med. På den textnära nivån, för att kunna underbygga hur delar av texten i domarna är kopplade till de olika diskurserna kommer vi att använda de analytiska begreppen transitivitet och modalitet som redogörs för i avsnitt 5.2 och 5.3. I vår analys kommer vi inte att titta på diskursordningar inom de olika planeterna. Vi kommer istället att se på vårdnad, boende och umgängesdomar som en social domän där dominerande diskurser från de tre planeterna utgör diskursordningen. Vi kommer även att undersöka hur stor plats de olika diskurserna får för att kunna dra slutsatser kring vilken social praktik som möjliggörs och främjas genom domarnas diskursiva praktik.

4.5 Bearbetning av empirin

Vi har strävat efter ett induktivt förhållningssätt när vi formulerat syfte och frågeställningar, bearbetat empiri och diskuterat våra slutsatser. Ett induktivt förhållningssätt är att teorin ska utgå från resultaten. Vi kan dock inte undvika ett visst mått av deduktivt synsätt då vi påverkats av förförståelse och tidigare forskning om diskurser och mäns våld mot kvinnor (Bryman, 2011). Ett mål med studien är göra en kritisk granskning av domarna där vi utgår från en feministiskt kritisk teori om diskurser. Det är utifrån förförståelse om konstruktioner av kön som vi valt vårt syfte och frågeställningar. För att arbeta så induktivt som möjligt har vi använt kritisk diskursanalys men samtidigt varit kritiska till våra egna tolkningar.

Första steget var att läsa domarna och diskutera de analytiska begreppen modalitet, transitivitet och vilka dominerande diskurser på Hesters (2011) planeter som texten kunde kopplas till. Efter det klippte vi ut stycken och meningar som på något sätt handlade om att beskriva kvinnan eller moderskapet. Det kunde vara genom direkta beskrivningar av kvinnan eller genom att hon indirekt beskrivs genom mannen och barnen. Vi har hellre tagit med för mycket än för lite och eftersom domarna handlar till stor del om att bedöma kvinnans trovärdighet kunde vi inkludera stora delar av texten. Genom att utgå från domskälen och tingsrättens bedömningar kunde vi få

fram tingsrättens beskrivningar av kvinnorna och undvek redogörelser av vad parterna har sagt. Ibland krävdes att gå tillbaka till bakgrunden och se vad texten syftar till eller väljer bort för att inte förlora helhetsbilden. I de utvalda textstyckena har vi letat efter hur transitivitet och/eller modalitet ordagrant syns i texten och kunde på så sätt se vem som är trovärdig eller har ansvar. Vi kategoriserade urklippen och placerade dem i någon eller flera av de tre planeterna utifrån ansvarsfördelning och trovärdighet.

4.6 Studiens tillförlitlighet

För att kunna avgöra kvaliteten på en kvalitativ studie föreslår Bryman (2011) att man kan använda sig av måttet av tillförlitlighet. Tillförlitlighet kan delas upp i trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och en möjlighet att styrka och konfirmera.

Trovärdighet handlar om överensstämmelsen mellan empiri och teori, om analysen stämmer överens med materialet (Bryman, 2011, s. 354). Vi har använt en kritisk diskursanalys där vi både undersökt detaljer och mönster i texten. På ett systematiskt sätt har vi använt teoretiska begrepp och kopplat dem till konstruktioner av kvinnan utifrån olika diskurser i tingsrättsdomarna. Vi har inkluderat alla relevanta delar, både det som passar in i vår förståelse och det som säger emot den. Den andra delen av trovärdighet, att rapportera vårt resultat till berörda partner, är inte aktuellt. Vår studie handlar inte om domstolens uppfattning utan om hur de skriver och därför behövs inte bekräftelse från domstolen. Studien undersöker inte heller kvinnornas uppfattning utan de diskurser som möjliggör domstolens konstruktioner av kvinnor.

Den andra aspekten av tillförlitligheten är överförbarhet som syftar till hur överförbara slutsatserna är i en annan kontext (Bryman, 2011, s. 355). I redogörelsen av domstolens kontext har vi tagit upp lagar, riktlinjer för riskbedömningar och hur tvistemålsprocessen om vårdnad, boende och umgänge går till. Vi bedömer att vårt urval är stort, vi har sannolikt inkluderat samtliga domar under ett år. Vi menar att detta gör att slutsatserna skulle kunna överföras till liknande fall i närliggande tid. De domar vi fått fram i urvalsprocessen är de som

faller under offentlighetsprincipen och inte är sekretessmarkerade, vilket de grävsta fallen som exempelvis mord är. Inte heller de som kommit fram till ett avtal i familjerätten och inte gått vidare till tingsrätten har kommit med. Resultatet är alltså inte representativt för alla fall där föräldrar inte är överens om vårdnad, boende och umgänge och där det förekommer våld. Det är inte heller representativt för hur familjerätten skriver om föräldraskap och där förmodligen omfattningen av fall är större. En annan begränsning i överförbarheten är geografisk kontext där det gäller domar i Sverige och svenskt rättssystem.

Pålitlighet kan man bedöma genom att det är grundligt redovisat hur forskningsprocessen gått till (Bryman, 2011, s. 355). Under arbetet har vi haft regelbundna avstämningar med en handledare som kontinuerligt läst vår text och kunnat bedöma pålitligheten. När studien var färdig har den blivit utsatt för opponering av andra studenter som getts chans att ifrågasätta tillvägagångssättet och resultatet. För att kunna bedöma pålitligheten har vi så utförligt som vi kunnat beskrivit hur vi arbetat, tolkat och dragit slutsatser.

För att kunna styrka och konfirmera studien krävs, trots en förståelse för svårigheten att vara objektiv, en strävan efter att inte låta personliga åsikter och valet av teoretisk ram påverka resultatet (Bryman, 2011, s. 355). Vi har i val av ämne, metod och teori utgått från ett feministiskt kritiskt perspektiv. När vi studerat och analyserat empirin har vi dock försökt att arbeta induktivt och letat efter det som avviker från det vi förväntade oss. Vår metod strävar efter att vara kritisk och är inte objektiv, det betyder dock inte att något i resultatet ska döljas. Innan vi började arbeta hade vi förväntningar på vad vi skulle hitta som då utgjorde vår förförståelse. Vi förväntade oss att domarna skulle utgöras av heterosexuella relationer där mannen utsätter kvinnan för våld. Vi trodde att resultatet skulle visa att det förekom våld i domarna men att det skulle förminska eller förbises. Våra förväntningar var att det skulle finnas ett behandlande synsätt på mannens våld men inte att kvinnan skulle ifrågasättas i så hög grad. Vi har arbetat genomgående med att inte låta vår förförståelse påverka resultatet.

Kriteriet äkthet handlar om hur forskningen ska kunna leda till praktiska resultat för de som medverkar (Bryman, 2011, s. 357). Ett av syftena med kritisk diskursanalys är att synliggöra diskurser och maktordningar och på så sätt skapa förändring. Vårt forskningsområde kan verka för förändring för utsatta grupper men studien har inte gjorts i samarbete med de som är parter i tvistemålen. För att en enskild studie ska leda till en praktisk förändring behöver den göras i samförstånd med deltagarna och om kriterierna Bryman (2011) tar upp ska uppfyllas ska den handla om deltagarnas uppfattningar och förståelse.

4.7 Forskningsetiska överväganden

När man utför forskning inom humanistiska eller samhällsvetenskapliga områden har Vetenskapsrådet (2002) utformat fyra etiska principer för forskaren att förhålla sig till och arbeta under. De fyra principerna är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Då vi gjort en dokumentstudie har vi inte genomfört några intervjuer eller haft personliga deltagare i studien. Informationskravet, som innebär att deltagare i studien ska informeras och upplysas (Vetenskapsrådet, 2002), blir därför inte helt okomplicerat att förhålla sig till. De personer som är parter i de domar vi studerat är inte kontaktade och informerade. Vi har beslutat att inte informera dem för att domar är offentliga handlingar och ska kunna läsas av vem som helst och för att de anonymiseras i vårt material. Det är inte troligt att bristen på information kring deras indirekta deltagande i studien får några konsekvenser för dem. Det skulle snarare kunna bidra till mer skada än nytta genom att berätta att vi som okända för dem använder texter om mycket allvarliga situationer i deras liv för att skriva en uppsats. Dessutom avser vi studera domarnas språk och diskursanvändning och inte parterna som tingsrätten skriver om. På grund av tidigare förda resonemang har vi inte heller förhållit oss till samtyckeskravet, som innebär att forskaren behöver inhämta samtycke från undersökningsdeltagare (Vetenskapsrådet, 2002).

Med konfidentialitetskravet menas att de som ingår i ett empiriskt forskningsmaterial ska så långt som möjligt tillförsäkras anonymitet. Under studiens gång ska även de dokument som personuppgifter finns angivna i förvaras

utan åtkomlighet från någon annan part. Kravet blir ännu högre om studien avser etiskt känsliga uppgifter (Vetenskapsrådet, 2002). Vi har under arbetets gång arbetat kontinuerligt med att anonymisera parterna i de domar vi studerat. Trots att de är offentliga handlingar handlar domarna om känsliga uppgifter för både barnen, kvinnorna och männen. Att domarna har anonymiserats skulle kunna påverka tillförlitligheten för att det inte går att bekräfta empirin till våra resultat. Vi bedömer att anonymiteten är viktigare än att målnummer ska stå med och genom den utförliga beskrivningen av vår urvalsprocess kan resultaten kontrolleras.

Efter att vi gjort vårt urval kodades domnumret om till en siffra och hädanefter hänvisar vi till domarna som dom 1 till 16. I resultatet förekommer inga namn, de är utbytta mot [kvinnan], [mannen], [barnet] eller [yrkestitel]. Om det i citat förekommer ett annat land än Sverige där parten bor i eller tidigare bott i har vi istället skrivit [annat land]. Vi har anonymiserat årtal genom att skriva [20XX] eller för att de inte ska kunna kopplas till en specifik dom. Årtal och ålder på barn har inte kodats om då de haft betydelse för sammanhanget. Vi har även anonymiserat plats där yrkesverksamma arbetat genom att enbart ange deras yrkestitel. De ursprungliga domnumren och vilken dom anonymiserade nummer avser finns i ett dokument som endast vi två som genomfört studien har tillgång till.

Slutligen betyder nyttjandekravet att de uppgifter som är insamlade kopplat till individer inte får användas i annat ändamål än till forskningen (Vetenskapsrådet, 2002). De dokument vi samlat in och arbetat med samt de kodningar och kategoriseringar vi gjort kommer, efter att studien avslutats och godkänts, att raderas.

5. Teoretiskt ramverk och begrepp

5.1 Diskursanalytiska begrepp

Två diskursanalytiska begrepp, transitivitet och modalitet, har varit centrala och vägledande för vår analys. Det är de begreppen vi använt för att identifiera vilka diskurser texten ger uttryck för. Genom dessa begrepp kan vi också besvara vår första frågeställning om hur kvinnans ansvar och trovärdighet beskrivs i domarna.

5.1.1 Transitivitet

Transitivitet är ett grammatiskt element som kan analyseras i en kritisk diskursanalys. Transitivitet handlar om agens och ansvar och syftet är att synliggöra vilka aktörer som gynnas eller missgynnas genom att de görs aktiva eller passiva. I vår analys av domarna undersöker vi transitiviteten i texten och genom att se hur händelser kopplas ihop, eller inte kopplas ihop, med subjekt och objekt kan konstruktioner av föräldrarnas agens synliggöras. Om en mening eller ett stycke använder en passiv form och beskriver en händelse utan att ta med ett subjekt, framstår det som att något bara hände utan någon ansvarig. Handlingen bakom händelsen osynliggörs och ingen har ansvar för händelsen. Om ett stycke istället använder en aktiv form och en händelse kopplas ihop med ett subjekt framstår subjektet som ansvarig för händelsen. När transitivitet analyseras kan man också titta på hur ofta passiva eller aktiva former används i texten och vilken aktör det gynnar (Fairclough, 1992, s. 235–236; Winther Jørgensen, 2000, s. 87).

5.1.2 Modalitet

Ett annat grammatiskt begrepp som används inom kritisk diskursanalys är modalitet. Modalitetsbegreppet innebär att man studerar hur mycket sanning den som skriver texten lägger i det som sägs, hur mycket håller hen med. Används ordet “är..” har det en högre grad av modalitet än ordet “det verkar som att..” eller “det påstås..”. I vår analys använder vi modalitet för att försöka avgöra graden av trovärdighet i det de olika parterna berättar. Om det som berättas ses som fakta eller som påstående kan ge oss en uppfattning om hur mycket trovärdighet en person

ges. Ett annat sätt som modalitet kan användas är genom att ge tillåtelse. Domarna som skriver de domar vi läser kan genom texten ge föräldrarna lov att göra saker. Har en person gjort en viss handling kan man genom texten göra det till en tillåten eller otillåten handling. Ett exempel kan vara att beskriva handlingen som naturlig eller förståelig och på så sätt tillåta den. I motsats till det kan en handling bli otillåten genom att exempelvis beskrivas som orimlig eller oacceptabel. Detta är ett sätt att konstruera de sociala relationerna i texten och legitimera ett beteende kopplat till ett visst kön eller roll (Fairclough, 1992, s. 236; Winther Jørgensen, 2000, s. 87).

5.2 The three planet model

För att uppnå vårt syfte med undersökningen har vi utformat en av frågeställningarna efter Marianne Hesters (2011) treplanetsmodell. Vi använder modellen som ett teoretiskt ramverk för att få förståelse för konstruktioner av våldsutsatta kvinnor som finns i arbetet med våld i nära relationer. Modellen hjälper oss att svara på vår andra frågeställning om hur diskurser framträder i domarna. Tillsammans med transitivitet och modalitet kan vi även besvara vår tredje frågeställning om hur våldsutsatta kvinnor konstrueras i domarna.

I arbetet med våld i nära relation finns yrkesgrupper där man arbetar med olika fokus och utgångspunkt. På varje planet finns en dominerande diskurs som i linje med Fairclough kompletteras av icke-diskursiva praktiker och handlingar (Winther Jørgensen, 2000). Hester (2011) menar att yrkesgrupperna utgår från olika diskurser på grund av deras historiska bakgrund, lagar de använder och kultur. Diskurserna leder till och beror på olika sätt att hantera våld, föräldraskap och skydd av barn och föräldrar. Genom att konstruera frågorna på olika sätt möjliggör de skilda resultat för de som det berör. Hester (2011) använder begreppet planeter för markera att yrkesgrupper på olika planeter på många sätt är helt avskilda från varandra och därför inte kan förstå varandra. Familjer och individer kan komma i kontakt med verksamheter som befinner sig på någon eller flera av planeterna. Beroende på vilken planet man är på konstrueras roller och ett beteende kan straffas

eller gynnas. Detta medför att det är svårt för familjerna att röra sig mellan planeterna eftersom de utsätts för dubbla och motstridiga budskap.

5.2.1 Domestic violence planet - Våldsplanet

Diskursen på våldsplanet utgår från att ojämlikhet mellan könen ligger till grund för mäns våld mot kvinnor. Våldet som betonas är det våld där den ena partnern kontrollerar den andra. Kvinnan ses som ett offer som behöver skydd från våldet och mannen som en våldsam förövare. De yrkesgrupper som verkar här är verksamheter som kvinnojourer samt polisen och kriminalvården. Insatser mot kvinnan handlar främst om att stärka hennes position i förhållande till mannen, skydda mot våldet och stödja henne i att ta sig ur den våldsamma relationen. Mannen ses som kriminell och som någon som ska hanteras av polis och straffrätt. Diskursen på denna planet har gett förutsättningar för att kriminalisera våldet och att våldet gått från en privat sak till ett samhällsproblem. Rättssystemet hanterar dock en liten del av våldet då det är få som anmäls och blir dömda.

Planeten har sitt fokus på de vuxna och inte på barnen i första hand. På kvinnojourer och liknande arbetar man främst med kvinnan men eftersom barnen ofta är där med sin mamma arbetar man även med dem. Det är i detta sammanhang det första arbetet med barn som bevittnat våld startat. Kvinnans återhämtning och nya situation där hon inte längre lever under direkt hot och våld antas även påverka barnet positivt.

5.2.2 Child protection planet - Barnskyddsplanet

På barnskyddsplanet ligger fokus främst på barnet och det som uppfattas som barnets bästa utifrån statens perspektiv. Lagar som relateras till den här planeten är allmän lagstiftning om barns rätt till skydd, exempelvis Socialtjänstlagen. Yrkesgruppen på denna planet är främst socialtjänst som hanterar familje-, barn- och ungdomsärenden. Insatserna riktas mot familjen som helhet och samarbete mellan föräldrarna prioriteras framför en rättslig process. Det kan, enligt Hester (2011), ha som följd att förövaren inte blir anmäld och dömd för sitt brott. Barns behov av skydd har på planeten breddats från att enbart bli utsatt för våld till att

också skyddas från att bevittna våld. Fysiskt, psykiskt och emotionellt våld ska tas med i skyddsbedömningen, men att barnen omhändertas är den sista utvägen.

På barnskyddsplaneten ses mamman som den huvudsakliga föräldern vilken är ansvarig för att skydda barnet. Det är alltså upp till mamman att skydda barnet från våldet och förövaren. Kan det inte lösas inom familjen ska hon som sista utväg lämna mannen och ska då skydda barnet genom att använda rättssystemet. Det finns en ökad förståelse för att stöd och insatser för den utsatta föräldern påverkar barn positivt, dock är denna förståelse inte framträdande i praktiken. Våld i hemmet anses här bero på problem som har med familjen som helhet att göra, ofta kopplat till missbruk eller psykisk ohälsa. Man fokuserar inte på ojämlikhet mellan könen och därför kan det finnas en oförståelse för varför kvinnan inte lämnar relationen.

På barnskyddsplaneten finns bland annat yrkesgruppen socialarbetare, vilka uppmuntrar till att mamman ska lämna den våldsamma pappan och ta med barnen om våldet är tillräckligt allvarligt. De kan använda omhändertagande av barnen som ett sätt att få mamman att lämna relationen. Lämnar hon inte anses hon inte kunna skydda barnen och därför ses hon inte som en lämplig omsorgsgivare och beskyddare. På planeten börjar man, enligt Hester (2011) allt mer beakta mannens ansvar. Detta sker bland annat genom att det arbetas mer med behandlande insatser och förändringsarbete med mannen för barnens skull.

5.2.3 Child contact planet - Kontaktplaneten

Kontaktplaneten har ett annat tidsperspektiv än de två första och fokuserar endast på situationen mellan barn och föräldrar efter en separation och framåt (Hester, 2011). Hur relationen sett ut innan och om det förekommit våld i hemmet anses på denna planet inte vara relevant för hur man bör dela upp föräldraansvaret vidare. Utgångspunkten är även att staten endast i undantagsfall bör gå in och medla och att föräldrarna helst bör besluta gemensamt hur föräldraansvaret ska fördelas. På den här planeten utgår man från att barnet har rätt till kontakt med två föräldrar när de har separerat.

Familjerätten och domstolen är dominerande yrkesgrupper på den här planeten och de lagar som främst används är inom familjerätt. Kvinnoorganisationers påtryckningar och forskning om samband mellan våld i hemmet och risk för att barn far illa har lett till att det finns en medvetenhet om att våld i hemmet måste räknas in i beslut om vårdnad, boende och umgänge. Kontakt med båda föräldrarna är dock det som prioriteras och ses som positivt i sig, även om det i vissa fall behöver vara övervakat umgänge. Våld i hemmet kan synliggöras i familjerätten men ses sällan som avgörande på grund av kontaktplanetens fokus på umgänge framåt. För att våldet ska få en större betydelse i bedömningen krävs konkreta bevis på att det förekommit, oftast i form av en fällande dom.

Våldet och föräldraskapet är inte sammankopplade, den som utövat våld mot sin partner kan trots detta anses vara en bra nog förälder. Istället för att utmana mannen som våldsutövare är idealet att föräldrarna, framförallt kvinnan, ska se förbi våldet och samarbeta för att barnen ska ha umgänge med båda föräldrarna.

6. Resultat och analys

6.1 Ansvar

Utifrån Faircloughs (1992) teoretiska begrepp transitivitet har vi studerat ansvarsfördelning i det empiriska materialet. Med hjälp av begreppet transitivitet kan vi svara på vår första frågeställning om hur kvinnans ansvar och trovärdighet beskrivs. Vi kommer löpande i texten koppla beskrivningarna till dominerande diskurser på Hesters (2011) planeter för att kunna svara på vår andra frågeställning om hur diskurserna framträder. Resultatet presenteras under tre rubriker där ansvaret delas upp i ansvar för våldet, barnet samt samarbete och umgänge. Denna indelning har vi gjort induktivt och inte bestämt i förväg. Hur ansvaret fördelas kan kopplas till konstruktioner av våld, föräldraskap och kön. En och samma dom kan fördela ansvaret på olika sätt i olika delar av texten.

6.1.1 Ansvar för våldet

Ett sätt att beskriva våldet är som en konflikt mellan två parter. Då läggs ansvaret på både mannen och kvinnan. Eriksson och Dahlkild-Öhman (2015) beskriver hur familjerättssekreterare gör olika tolkningar av risk för barnet. En tolkning är att barnet befinner sig i en riskmiljö där våldet finns inom familjen snarare än från förövare mot offer. Denna typ av ansvarsfördelning förekommer i åtta av de 16 domarna, dom 1, 2, 3, 4, 7, 9, 10 och 11. De ord som beskriver våldet är "konflikt", "konfliktfylld relation", "konfliktfylld situation", "problemfyllt äktenskap", "det som hänt mellan dem", "något som förekommit mellan parterna" och "stormigt förhållande". I samtliga av de åtta domarna finns uppgifter om att mannen utsatt kvinnan för våld som tolkats av tingsrätten som en konflikt.

Tingsrätten skriver i dom 2 att "parternas berättelser ger en bild av ett stormigt förhållande där de har bråkat mycket." Det som avses med ett stormigt förhållande är kvinnans uppgifter om våld och kränkningar mot henne och barnen samt mannens uppgifter om att han festat mycket och inte varit inställd på att bli förälder. I dom 3 finns liknande beskrivningar av våld. Kvinnan berättar om fysiskt och psykiskt våld som mannen utövat mot henne och barnen. Hon har kontaktat polisen

vid flera tillfällen, polisanmält honom för olaga hot, blivit erbjuden skyddat boende och fått ett överfallslarm av polisen. I bedömningen använder domstolen ord som “parternas konfliktfyllda relation”, “stora svårigheter att samarbeta”, “ömsesidigt misstroende” samt att “konfliktnivån är hög”.

Tingsrätten beskriver i dom 7 en djupgående konflikt och ett exempel från konflikten som tas upp är mannens hotfulla sms som han skickat till kvinnan. Vidare skriver tingsrätten om parternas samarbetssvårigheter.

Visserligen har det tidigare kontaktförbudet som meddelats för [mannen] gentemot [kvinnan] löpt ut. Hon bor inte heller på skyddat boende längre. Likväl talar det faktum att det meddelades ett kontaktförbud samt att [kvinnan] bodde på skyddat boende under en period för att konflikten mellan parterna är allvarlig. Vid en samlad bedömning anser tingsrätten att omständigheterna är sådana att det får anses vara fråga om samarbetssvårigheter av allvarligt slag. (Dom 7)

I ovanstående citat skriver tingsrätten fram kvinnan och mannen som båda ansvariga för konflikten. I dom 1 skriver tingsrätten att parterna har helt oförenliga uppgifter men att det framgår att parterna har haft ett “förhållandevis problemfyllt äktenskap med en hel del konflikter och bråk”. Det som hänvisas till är kvinnans uppgifter om att mannen slog henne ofta och under en längre tid, även när hon var gravid. Han har slagit henne med händer och med tillhyggen, vid små och stora konflikter samt slagit barnet från två års ålder. I bedömningen står även att hon gjort en polisanmälan, att polisen bedömt att dödshoten skulle tas på allvar och att hon föreslogs skydd. Tingsrätten skriver även att det är tänkbart att det är separationen som gjort att barnet får känslor av förvirring och rädsla. Båda ges ansvar för konflikten men ingen ges ansvar för separationen.

Att våldet konstrueras som ett problem inom familjen som helhet där barnet befinner sig i en riskfylld miljö kan ses som typiskt för den diskurs som är dominerande på barnskyddsplanet (Hester, 2011). Våldet konstrueras som en konflikt där samarbetet mellan föräldrarna inte fungerar. Det erkänns att våldet är

ett problem men mannens ansvar förminskas när det delas med kvinnan i deras konflikt. Det liknar det Laing (2017) beskriver i sin studie där kvinnorna blir delaktiga i våldet på grund av att offer och förövare ses som två jämlika parter.

I en av domarna finns ingen ansvarig för våldet. I dom 7 bedöms mannen inte som en lämplig vårdnadshavare och det som ligger till grund för bedömningen anges som flera faktorer. Tingsrätten går inte djupare in på vad det är för faktorer och på så sätt försvinner ansvaret för våldet. På en annan plats i samma dom beskrivs hur kvinnan placerades på skyddat boende och mannen meddelades kontaktförbud. Anledningen till att hon placerades på skyddat boende nämns inte och mannen konstrueras som mottagare av kontaktförbudet och inte som en aktör. Vi menar att ansvaret försvinner helt i denna del av dom 7.

I fem domar, 1, 2, 9, 14 och 15, konstrueras ansvaret som kvinnans. När tingsrätten fokuserar på kvinnans rädsla eller att hon flyttat utan att koppla det till våld läggs ansvaret på henne. Det beskrivs i domarna hur hon flyttat till skyddat boende, lämnat det gemensamma hemmet, flyttat iväg med barnen till en hemlig ort och att separationen har gjort att barnet är rädd. I ett citat från dom 2 visas hur kvinnan konstrueras som ansvarig.

Mot att barnen ska vara boende hos [kvinnan] kan ställas att hon tagit med sig barnen utan godkännande från [mannen] och flyttat långt bort till en ort som han inte känner till. Flytten har medfört att barnen ryckts upp från sin invanda miljö och medför i framtiden att möjligheterna till ett normalt umgänge med båda föräldrarna har försvårats. [Kvinnan] har genom sitt agerande att flytta och ställningstagande i målet visat att hon inte ser barnens behov av en nära och god kontakt med [mannen]. (Dom 2)

Här synliggörs att det inte är våldet som är anledningen till separation eller en risk för barnen. Det är kvinnans agerade och ställningstagande som konstrueras som det problematiska. Detta kopplar vi till Naughton m.fl. (2015) som finner att en kvinna som försöker skydda sitt barn genom att agera handlingskraftigt, kan av rätten inte samtidigt ses som ett typiskt offer utan ansvar. Ett annat sätt att göra kvinnan

ansvarig är när tingsrätten i dom 1 beskriver hur kvinnans rädsla är orsaken till att hon och barnet fått skyddade personuppgifter. Våldet kopplas inte som orsak till att de fått skyddade personuppgifter och hennes rädsla framstår som problemet.

När ansvaret inte läggs på någon part eller då kvinnan ses som ansvarig för konsekvenserna i sju domar blir våldet, enligt vår tolkning, betydelselöst. Det kan kopplas till kontaktplaneten där våldet, enligt Hester (2011), ofta osynliggörs och inte anses behöva påverka framtiden. Eriksson (2003) menar att när våldet osynliggörs eller inte tas på allvar blir en riskbedömning mindre viktig för domstolen och det finns heller ingen förståelse för ett skyddsbehov.

Diskursen på våldsplaneten öppnar för att se mannen som förövare och ansvarig för våldet (Hester, 2011). I sju av domarna, dom 4, 5, 7, 8, 10, 12 och 14, ger tingsrätten mannen ansvar för våld mot kvinnan. Misshandelsdomar finns i fyra av domarna, i en dom är mannen fortfarande misstänkt och i två har förundersökningar lagts ner. I Erikssons (2003) studie uppger våldsutsatta kvinnor att myndigheter lättare erkänner våldet och ser det som allvarligt om det finns en dom. Familjerättssekreterarna i samma studie ger uttryck för att endast allvarligt våld ges betydelse, vilket Eriksson (2003) tolkar som att en viss nivå av våld anses ingå i en normal manlighet. I dom 4 ger tingsrätten mannen ansvar och tydliggör att han har agerat hotfullt och våldsamt mot kvinnan. Det styrks av att han dömts för misshandel och ofredande mot kvinnan samt att tingsrätten beskriver kvinnans redogörelse som utförlig och att den stöds av vittnen. Tingsrätten påpekar dock att domen inte vunnit laga kraft, vilket till viss del fråntar ansvaret. Även i dom 5 tillskriver tingsrätten mannen ansvar.

[Kvinnan] har uppgett att det tidigare i parternas relation förekommit våld från [mannen] mot henne och att [mannen] till följd av detta [20XX] dömts för misshandel samt att det beslutats om besöksförbud [20XX] och kontaktförbud [20XX]. [Kvinnan] har även uppgett att hon är rädd för [mannen].
(Dom 5)

Tingsrätten lägger här ansvaret på mannen och kopplar både besöksförbud och kontaktförbud till att han utövat våld mot kvinnan.

I dom 8 skriver tingsrätten "Av utredningen framgår att [mannen] är dömd för flera fall av misshandel och olaga hot mot kvinnan och är utvisad till [annat land]." Vidare anges att barnen har genomgått behandling till följd av hans beteende. Han tilldelas på så sätt ansvar. Mannens ansvar kopplas i dom 12 till två strafförelägganden där han dömts för misshandel och skadegörelse. Ansvaret förminskas samtidigt då tingsrätten betonat att det avser brott av ringa grad samt att "tingsrätten anser att de uppgifter som framkommit om [mannens] beteende är i viss mån graverande för honom men noterar samtidigt att det gått lång tid sedan strafföreläggandena utfärdades" (Dom 12). I dom 7 skriver tingsrätten att "[Mannens] hotfulla och aggressiva beteende mot [kvinnan], som alltså utspelat sig när barnen fanns i närheten, talar starkt för att han är olämplig som vårdnadshavare samt att barnen kan fara illa om han skulle vara vårdnadshavare." I en annan del av domen beskrivs att mannen är misstänkt för misshandel och olaga hot gentemot kvinnan. De ord som tingsrätten använder är att "hon utsatts för visst våld av [mannen]". Mannen får på så sätt ett visst ansvar men det mildras till viss grad i tingsrättens beskrivning eftersom han ännu inte är dömd.

När mannen ses som ansvarig för våldet och kvinnan står utan ansvar är det ett uttryck för diskursen på våldsplaneten. Vi anser att det är här som diskursen på våldsplaneten är mest framträdande i materialet och våldet är könat. Att tingsrätten som ovan beskrivits samtidigt förminskar våldet går dock att koppla till diskursen på kontaktplaneten. I synnerhet då de hänvisar till att våldet skett innan separationen och därför inte bör tas med i bedömningen för framtida umgänge (Hester, 2011). Detta står i kontrast med vad Humphrey och Thiara (2003) visar i sin studie, att risken för fortsatt våld är hög efter en separation.

6.1.2 Ansvar för barnet

I en bedömning av vårdnad, boende och umgänge ska tingsrätten enligt Föräldrabalken se till barnets bästa. Utgångspunkten är gemensam vårdnad och att barnet ska ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Tingsrätten ska även

bedöma om en förälder utgör en risk för att barnet far illa. Kan föräldrarna inte samarbeta är gemensam vårdnad inte möjlig och tingsrätten behöver bedöma vem som är mest lämplig att ha huvudansvaret för barnet. När tingsrätten motiverar vårdnad, boende och umgänge kan ansvaret kopplas till mamman, pappan eller båda. En motivering är att barnet ska fortsätta leva med den förälder hen tidigare bott med. Ett exempel finns i dom 10.

[Barnet], som fyller två år i mars och alltså är ett litet barn, har vidare bott hos sin mamma under hela sitt liv. Hon och [mannen] har aldrig bott tillsammans. Det skulle alltså innebära en stor omställning för [barnet] om [mannen] fick ensam vårdnad, vilket också talar för att det är [kvinnan] som ska anförtros den ensamma vårdnaden om [barnet]. (Dom 10)

Denna motivering ger mamman ansvaret för barnet, det sker även i dom 1, 2, 3, 11, och 14. I tre andra domar, 6, 9 och 13, utgår tingsrätten från mamman som primär omsorgsgivare och motiveringen formuleras som att ingenting motsäger det. I dom 6 skrivs "Det har inte framkommit något i målet som kan ge tingsrätten anledning att utgå från något annat än att [kvinnan] ger [barnet] en mycket god omsorg och uppfostran." Föräldrarna ställs inte mot varandra utan kvinnans ansvar för barnet ifrågasätts inte. Ovanstående beskrivningar av kvinnan som den huvudsakliga föräldern i nio domar återspeglar diskursen på barnskyddsplaneten (Hester, 2011). Vi kopplar det till Wendt m.fl. (2015) forskning som menar att moderskap tar stor plats i diskurser om föräldraskap medan faderskap försvinner.

Fördelning av ansvaret för barnet görs också genom att tingsrätten bedömer lämpligheten hos föräldrarna. I dom 1, 2 och 3 bedöms mammorna brista i sitt föräldraskap genom att flytta, inte samarbeta eller påverka barnet att inte vilja träffa pappan. I dom 3 beskriver tingsrätten hur kvinnan inte ser barnens behov.

[Kvinnan] har agerat på ett sätt som enligt tingsrätten visar att hon inte har funderat närmare över vilka konsekvenser hennes handlande får för barnen. Hon har motsatt sig att lägenheten byts till två mindre lägenheter. Hon har ansett att det är [mannens]

eget problem att hitta en bostad och den nuvarande bostaden ligger nära [barnets] förskola och hennes arbete. Enligt tingsrätten visar hennes agerande att hon har haft svårt att se barnens behov eftersom hennes inställning har försvårat för [mannen] att ordna en bostad till sig och barnen. (Dom 3)

Beskrivningar av kvinnans brister i ovanstående dom, liksom i dom 1 och 2, används när man ska fördela ansvaret för barnet. Vidare bedöms pappans lämplighet och i fem domar, 3, 4, 7, 8 och 14, brister han i sitt föräldraansvar. I dom 3 skriver tingsrätten att mannen genom sitt agerande gjort att det “uppstått en konfliktfylld situation” och inte reflekterat över de negativa konsekvenserna för barnen. I dom 7 skriver tingsrätten att “det finns en risk för att barnen kan fara illa om han skulle vara vårdnadshavare”. Att mannen utgör en risk för barnet beskrivs också i dom 14 där tingsrätten skriver “Det som [kvinnan] framfört avseende [mannen] är allvarligt och medför att det inte är förenligt med [barnets] bästa att umgänge med [mannen] sker. (...) [barnets] behov av en nära och god kontakt med sin pappa får därför beklagligt nog, i vart fall för närvarande, stå tillbaka.” (Dom 14). I dom 8 beskrivs mannen som ansvarig för händelser som barnen bevittnat och som gjort att de fortfarande genomgår behandling. I dom 4 beskrivs att mannen inte kan sätta barnets behov först.

Utgångspunkten för tingsrättens prövning är därför att det gått till som [kvinnan] berättat, nämligen att [mannen], vid separationen och överlämningarna, agerat hotfullt och våldsamt mot [kvinnan] när [barnet] varit närvarande. Tingsrätten anser att [mannen], genom sitt agerande, visat att han inte hade vilja eller förmåga att sätta [barnets] bästa i främsta rummet. [Mannen] visade prov på särskild omdömeslöshet när han hämtade [barnet] från [kvinnan] (...). Hans agerande är helt oacceptabelt och talar för att [mannen], åtminstone vid den tidpunkten, inte hade förmåga att sätta [barnets] behov framför sina egna. (Dom 4)

Det tillfälle som tingsrätten avser ovan är när mannen sökte upp kvinnan när hon var ute och gick med barnvagnen, tog med sig barnet och åkte iväg med bil.

När man ser hur kvinnan och mannen brister i föräldraansvar finns skillnader. Båda har enligt tingsrättens beskrivningar svårt att sätta barnets behov först. Mammornas brister avser flytt, förhindra samarbete och att hon påverkar barnet att inte vilja träffa pappan. Pappornas brister utgör en risk för barnet i fem av domarna och kan kopplas till både diskursen på våldsplaneten där pappan har ansvar för våldet och diskursen på barnskyddsplaneten där fokus finns på skydd av barn (Hester, 2011). De faktorer som tingsrätten tar upp är att mannens agerade lett till en konfliktfylld situation, mannen utgör en risk för barnet, uppgifter kring hot och våld kopplas till mannen och han har agerat hotfullt, våldsamt och omdömeslöst i kontakt med barnet. De skäl tingsrätten pekar på är uteslutande omformuleringar av uppgifter om hot och våld. Ändå likställs mammans brister med pappans våld.

Handlingar som beskrivs som brister i kvinnans föräldraskap är enligt kvinnorna i domarna, sätt de skyddat sig och barnet mot pappans våld. Lapierre (2010), Eriksson (2003) och Wendt m.fl. (2015) menar utifrån våldsutsatta kvinnors berättelser att de förväntas skydda barnet från pappans våld men att det samtidigt inte finns förståelse för att kvinnorna också är offer för våldet. Att se kvinnans sätt att skydda barnet som brister och samarbetssvårigheter är en konsekvens av att befinna sig på eller mellan olika planeter samtidigt, där motsatta diskurser råder. Hester och Eriksson (2001) beskriver hur mötet mellan olika diskurser skapar ett omöjligt moderskap. Utifrån diskursen på barnskyddsplaneten förväntas kvinnan ha ansvar för att skydda barnet och lämna mannen med barnet om det är nödvändigt. När separationen ses utifrån diskursen på kontaktplaneten är det istället ett sätt hon misslyckas med att samarbeta (Hester, 2011). Det blir en omöjlig uppgift att skydda barnet och samtidigt ansvara för samarbetet.

6.1.3 Ansvar för samarbete och umgänge

Eftersom samarbete är en förutsättning för gemensam vårdnad och framtida umgänge görs en bedömning av föräldrarnas samarbetsförmåga. Att familjen har som mål att ha kontakt även efter separation kan kopplas till det Eriksson (2003) beskriver som den separerade kärnfamiljen. Pappans biologiska band till barnet ger

honom rätt till barnet och blir ett sätt att argumentera för fortsatt kontakt (Bruno, 2016; Hester & Eriksson, 2001). Tingsrätten bedömer samarbetet utifrån hur det sett ut under och efter föräldrarnas relation och möjligheten till samarbete i framtiden.

När tingsrätten bedömer hur samarbetet har varit läggs ansvaret för att det inte har fungerat på en eller båda föräldrarna. I sex domar, 1, 2, 3, 6, 9 och 15, lägger tingsrätten ansvaret för bristande samarbete på kvinnan. Kvinnan i dom 15 har innan den rättsliga processen haft ensam vårdnad om barnet. Tingsrättens uppfattning är att hon inte tagit sitt ansvar i att lämna information kring barnet till mannen och på så sätt motarbetat samarbete. I dom 2 och 9 anses kvinnan genom att flytta till hemlig adress ha saboterat samarbetet och umgänge mellan pappan och barnet. Kvinnan i dom 6 ges ansvaret för att varken samarbete eller umgänge fungerat.

Parterna har redovisat olika uppfattningar om vad som är anledningen till att de inte har etablerats något umgänge eller någon kontakt mellan [mannen] och [barnet] sedan hösten 2016. Utredningen ger inte något säkert stöd för [mannens] påstående om att [kvinnan] har motsatt sig och medvetet har motarbetat all kontakt mellan honom och [barnet]. I denna del står parternas uppgifter mot varandra. Det kan dock konstateras att [barnet] inte har haft någon kontakt med [mannen] sedan hösten 2016 och att [mannen] själv uppgett att han inte har gjort något försök till att få kontakt med [barnet] under det senaste året. De kan vara så att [kvinnan] inte har agerat tillräckligt kraftfullt för att försöka få tillstånd en sådan kontakt med det kan inte anses att hon därigenom har åsidosatt sitt vårdnadsansvar på ett sådant sätt att hon skulle vara olämplig som vårdnadshavare. (Dom 6)

Rätten lägger i citatet ovan tyngdpunkten på ansvaret för samarbetet på mamman trots att ingen av föräldrarna kontaktat den andra. Det får så stor vikt att de överväger att fördela om vårdnadsansvaret. I två domar är det kvinnans känslor och

ovilja som i rättens beskrivningar orsakar samarbetssvårigheter. I dom 1 är det enda hindret för samarbete kvinnans rädsla och i dom 3 är det hennes brist på vilja.

Enligt tingsrätten har [kvinnan] agerat på ett sätt som inneburit att det inte har varit möjligt för föräldrarna att samarbeta. I vårdnadsutredningen har angetts att hon inte vill ha någon kommunikation eller samarbete med [mannen] och att hon anser att han själv måste anstränga sig för att få en varaktig relation med sönerna. Det har vid rättegången framkommit att hon i princip inte har haft någon som helst kontakt med [mannen] efter separationen. (Dom 3)

Det är endast kvinnans vilja och inga andra omständigheter som framstår som hinder för samarbetet. I tingsrättens formulering tas inte hänsyn till risken för fortsatt våld efter en separation trots att forskning visar att risken är stor. Humphreys och Thiaras (2003) studie visar att 76% av våldsutsatta kvinnor blir fortsatt utsatta för våld även efter separationen. De visar också att det mest framgångsrika sättet att få våld från en tidigare partner att upphöra är att flytta, vilket kvinnorna i dom 2, 6 och 9 gjort. När våldet inte är styrkt blir kvinnornas flytt, i tingsrättens bedömning, enbart ett sätt att sabotera samarbetet.

I dom 1, 3, 4, 7, 8 och 12 är det istället båda som har ansvaret för samarbetet. När båda beskrivs som ansvariga för att samarbetet inte fungerat gör tingsrätten en bedömning av hela domen. Det finns inte hänvisningar till specifika situationer utan det visas som ett tillstånd som varit. I dom 12 skrivs att föräldrarna "inte vill ha mer kontakt med varandra än nödvändigt", föräldrarna i dom 4 har "problem att komma överens i frågor som rör [barnet]" och i dom 7 föreligger "allvarliga samarbetsvårigheter". Beskrivningarna är en helhetstolkning och ofta en sammanfattning av resterande del av domskälen. Att prioritera samarbete och se familjen som en enhet, där en eller båda föräldrarna kan ha ansvar, tolkar vi som att en kombination av diskurser på både barnskyddsplaneten och kontaktplaneten (Hester, 2011). När föräldrarnas samarbete innan en separation bedöms i tolv av domarna är vår tolkning att det är ett uttryck för diskursen på barnskyddsplaneten. Samarbete kan prioriteras så länge det inte anses vara en risk för barnet.

I vissa fall fördelas ansvar för att framtida samarbete ska fungera. I dom 4 ses mannen som ansvarig för att överlämningar i samband med umgänge ska fungera. Det är den enda domen där mannen ges ensamt ansvar för samarbete. I dom 10 och 11 får kvinnan ensam vårdnad och ansvar för att samarbete kring umgänget mellan barnet och pappan ska fungera. "Tingsrätten är övertygad om att [kvinnan] även fortsättningsvis kommer sörja för [barnets] behov av en nära kontakt med sin pappa blir tillfredsställt." (Dom 11). Kvinnan ges här ensamt ansvar för vårdnad och umgänge då föräldrarna inte anses kunna samarbeta. Den enda dom som ger föräldrarna delat ansvar för att samarbetet ska fungera under gemensam vårdnad är dom 3.

Med hänsyn till att det endast gått drygt ett år sedan separationen gör tingsrätten bedömningen att det trots allt finns en realistisk möjlighet att föräldrarna framöver gemensamt och inom rimlig tid kan lösa de frågor som aktualiseras utan att det uppstår konflikter som drabbar [barnen]. Det är därför bäst för [barnen] att låta den gemensamma vårdnaden bestå. (Dom 3)

Tingsrätten bedömer alltså att de inte varit separerade tillräckligt länge för att samarbetssvårigheterna ska ses som bestående. Framtida samarbete anses inte påverkas av tidigare konflikter och återigen återspeglas diskursen på kontaktplaneten (Hester, 2011).

Det är inte alltid som tingsrätten gör en bedömning av framtida samarbetsförmåga. I tre av fyra domar där vårdnaden beslutas vara gemensam antar tingsrätten att parterna kan samarbeta. I tolv av domarna beslutas ensam vårdnad, i nio av dem tilldelas ingen av föräldrarna ansvar för framtida samarbete. Det förekommer alltså i fyra domar att en eller båda föräldrar ges ansvar för framtida samarbete och då ingen förälder tilldelas ansvar förväntas det fungera. Framtida samarbete med en våldsam partner innebär, visar Humphreys och Thiara (2003) ofta fortsatt våld. När tingsrätten förminskar, normaliserar eller förbiser kvinnans uppgifter om våld kan föräldrakontakt motiveras (Naughton m.fl. 2015; Hester & Radford, 1998).

Diskursen på Hesters (2011) kontaktplanet visar sig i hur kontakt mellan barnet och pappan framåt blir centralt och prioriteras. Samarbete och kontakt betonas inom denna diskurs, oavsett om det funnits våld. Ska våldet få betydelse ska det anses omfattande eller livshotande och även då krävs mycket starka bevis. Det kan vi se i dom 5, 8, 9 och 14 där våldet bedöms som så allvarligt att det förhindrar umgänge. I resterande tolv domar prioriteras framtida samarbete.

6.2 Kvinnans trovärdighet

I analysen av kvinnans trovärdighet använder vi Faircloughs (1992) begrepp modalitet och tittar på hur sant våldet uppfattas vara samt hur kvinnan och mannen tillåts agera. Begreppet modalitet hjälper oss att svara på vår första frågeställning om hur kvinnans ansvar och trovärdighet beskrivs. Vi kommer i avsnittet även att se vilka diskurser som framträder och på så sätt svara på vår andra frågeställning. I samtliga domar finns uppgifter om våld som mannen utsatt kvinnan för och tingsrätten behöver förhålla sig till dem. Kvinnan kan ges olika mycket trovärdighet i olika delar av domen.

6.2.1 Hur sant är våldet?

I sex av domarna, 4, 5, 7, 8, 10 och 14, beskrivs kvinnan och hennes uppgifter om våld som trovärdiga. I dom 14 beskrivs kvinnans uppgifter som trovärdiga och tillförlitliga och de får stöd i utredningen varför tingsrätten menar att de inte kan bortse från uppgifterna.

[Kvinnan] har lämnat detaljerade uppgifter som med all tydlighet framstår som självupplevda. Det har inte framkommit någon omständighet som talar för att hon skulle ljuga om detta. [Kvinnan] har uppfattats som trovärdig och tillförlitlig av familjerättssekreteraren i utredningen och av flertalet personer inom socialtjänsten som [kvinnan] haft kontakt med. Att förundersökningen lagts ned betyder inte att [kvinnan] uppfattas som icke trovärdig. (Dom 14)

Senare i domen ovan beskriver tingsrätten att hon är trovärdig trots att hon ljugit för myndigheter och att ett pålitligt vittne talar emot henne. I dom 4 beskriver tingsrätten att “[kvinnans] beskrivning är både utförligare och mer konsekvent än [mannens]”. Hennes berättelse stöds bland annat av ett trovärdigt vittne och att mannen är dömd mot sitt nekande för misshandel av kvinnan. Även i dom 10 ställs kvinnans trovärdighet mot mannens.

[Kvinnan] har berättat detaljerat om olika tillfällen då [mannen] ska ha utsatt henne för både verbala och fysiska kränkningar och hon har också berättat att detta fortsatt när hon och [mannen] återupptog sin relation under målets handläggning. I [familjerättsbyråns] utredning framgår att [socialsekreterare] uppgett att [kvinnan] under graviditeten sökt stöd och att hon berättat om psykisk och fysisk misshandel från [mannens] sida. Vidare framgår att [läkaren] på [psykiatrimottagning] uppgett att [kvinnan] i samband med sina samtalskontakter berättat på samma sätt även för henne. Det finns alltså stöd för det [kvinnan] har berättat och mot bakgrund också av att hon sökt stöd redan under graviditeten framstår [mannens] uppgifter om att de hade en bra relation som inte helt trovärdiga. (Dom 10)

Tingsrätten bedömer alltså att det finns stöd för det kvinnan berättat. Även kvinnan i dom 7 framstår som trovärdig. Hennes uppgifter om våld är enligt tingsrätten korrekta och stöds av en ljudinspelning. Mannen är också misstänkt för misshandel och olaga hot mot kvinnan, vilket ses som besvärande för honom. Tingsrätten beskriver våldet som sant i dom 8 och att det framgår att mannen är dömd samt att barnen går i behandling till följd av hans våld.

När våldet uppfattas som sant utan krav på bevis eller dom är det ett uttryck för Hesters (2011) våldsdiskurs. Här finns en förståelse för kvinnans utsatthet och att hon är i behov av skydd från mannen. Om kvinnorna skrivs fram som “riktiga” offer i domarna visar Hamilton (2010) att domstolen kan ha mer förståelse för deras utsatthet. Det är, enligt Hamilton (2010), vanligt att kvinnan i dominerande diskurser om mäns våld mot kvinnor ses som handlingskraftiga och de förväntas

kunna lämna mannen. Utifrån det ses kvinnor som lämnar mannen och inte går tillbaka till honom mer trovärdiga. Kvinnorna i dom 4, 7 och 14 beskrivs som konsekventa, de har hållit fast vid sina berättelser, de har lämnat mannen och inte återförenats.

Vad gäller bevis för våldet är männen i dom 4, 5 och 8 dömda för misshandel mot kvinnan. I dom 7 är mannen misstänkt för misshandel mot kvinnan. Att begära en dom eller andra konkreta bevis för att våldet ska ses som sant innebär att man talar ur en kontaktdiskurs (Hester, 2011). Om det finns en dom mot mannen som bekräftar våldet är det mer troligt att domstolen ser kvinnans skyddsbehov och mannen som ansvarig för våldet (Eriksson, 2003).

Nästa grad av trovärdighet är när våldet till viss del bekräftas eller när vissa delar av det kvinnan berättar om ses som sant. I dom 9 skriver tingsrätten att kvinnans uppgifter inte går att bortse från.

Även om ord står mot ord mellan parterna angående vad som förekommit mellan dem i fråga om hot eller våld, anser tingsrätten att det inte går att bortse från de uppgifter som [kvinnan] har lämnat om våld och hot mot henne och [barnet] och den riskbedömning som gjort vid skyddsutredningen. De risker som har framkommit väger tyngre än [barnets] behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. (Dom 9)

Kvinnan ges ett visst mått av trovärdighet även om tingsrätten samtidigt skriver att "ord står mot ord". Tingsrätten skriver i dom 12 att de uppgifter om våld som framkommit är "i viss mån graverande för honom" vilket vi menar, framställer kvinnan som relativt trovärdig.

I dom 11 skriver tingsrätten att mannen uppgett att det finns ett bra samarbete, att kvinnan är psykiskt instabil och att hon påverkat barnet att inte vilja umgås med honom. Kvinnan har berättat att hon blivit utsatt för fysisk och psykisk misshandel av mannen, att hon är rädd för honom och att våldet ska fortsätta om de ska ha fortsatt kontakt. Tingsrätten bedömer att föräldrarna har olika uppfattningar om vad

som hänt och att de misstror varandra. Exemplet visar liksom Laings (2017) studie att våldet förminskas och ses som en konflikt mellan två jämlika parter. Det kopplar vi till de domar där ansvaret beskrivs som en konflikt, vilket också återspeglar barnskyddsdiskursen (Hester, 2011).

I dom 1, 2, 3, 6 och 15 beskrivs kvinnan som icke trovärdig. I dom 15 skriver tingsrätten att “det har funnits - och finns - från [kvinnans] sida omfattande beskyllningar mot [mannen] om våld mot henne, såväl fysiskt som psykiskt. [Mannen] har dock aldrig slutligt fällts till ansvar för brott mot [kvinnan]”. Här visas hur ansvaret tas från mannen och ges till kvinnan när våldet inte antas vara sant, hon blir ansvarig för beskyllningarna. Hesters (2011) kontaktdiskurs öppnar för att se kvinnan som icke trovärdig när det inte finns en dom, vilket vi menar exemplifieras i dom 15. Att kvinnan blir misstrodd liknar det Laing (2017) beskriver i sin studie där kvinnorna blir tystade och misstrodda i vårdnadstvister, vilket dels förstärker effekter av trauman och kan möjliggöra fortsatt våld. Motiveringen att mannen inte fällts för brott används även i dom 2 där polisanmälningarna är nedlagda. Tingsrätten beskriver uppgifterna om hot och våld som “påståenden” och att det “inte framkommit något” som ska begränsa umgänget.

Skälet för den sekretessmarkering [kvinnan] och [barnen] lever under på grund av det uppgivna hotet från [mannen] kan inte anses särskilt starkt då tingsrätten inte funnit påståenden om våld styrkta, och sekretessmarkeringen hindrar enligt tingsrättens bedömning inte att vårdnaden om barnen är gemensam. (Dom 2)

I detta citat syns hur den sekretessmarkering kvinnan och barnen levtt under ses som orimlig när våldet inte är sant. I dom 1 beskrivs kvinnan genomgående som icke trovärdig. Tingsrätten kallar kvinnans uppgifter om våld för “påståenden” och det skrivs flera gånger att hon “hävdade” något. Uppgifter om våld vinner enligt tingsrätten inget stöd av utredningen i målet.

[Kvinnan] har uppgett att [mannen] slog henne ofta, även inför hennes syskon, som de bodde tillsammans med i [annat land]. Första gången han tog till våld var dock redan när de var nygifta och en gång slog han henne i magen när hon var gravid. Hon har berättat att han slog henne med händer och med tillhyggen och han knuffade henne, både för småsaker och vid större konflikter. Hon har också berättat att han våldtog henne. Enligt henne var [barnet] ofta närvarande under våldet och när han blev två år började [mannen] slå även honom.

När det är fråga om upprepat och systematiskt kränkande handlande, särskilt av mindre allvarlig art, kan det vara svårt för den som är utsatt att ange detaljer som avgränsar handlingarna i exempelvis tid och rum. Även med hänsyn taget till detta framstår innehållet i [kvinnans] berättelse om påstått våld som övergripande utan detaljer och inte särskilt målade. Den är också ganska kortfattad. (Dom 1)

Hennes beskrivningar om våldet ses av tingsrätten som varken allvarliga eller trovärdiga. Kvinnans rädsla beskrivs senare i domen som "påstådda rädsla" eftersom "Det finns mycket lite i utredningen som talar för att sådana uppenbart nedbrytande kränkningar har lämnat några avtryck på [kvinnan] och hennes mående". Kvinnan i dom 3 beskrivs även hon "påstå" att det finns fortsatt risk för våld. Tingsrätten anser inte att utredningen ger stöd för påståendena för att han frikännts från åtal om två tillfällen av olaga hot.

I dom 1 och 2 skriver tingsrätten att det är troligt att barnens uppgifter om våld inte är tillförlitliga och att kvinnan har påverkat barnet. I dom 2 anses det inte kunna uteslutas att barnets uppgifter om våld mot barnet lämnats under påverkan och de anses därför inte styrkta. Tingsrätten skriver att det barnet berättat i dom 1 gjorts under påverkan av mamman.

Det finns flera andra tänkbara förklaringar till att [barnet] säger sig vara rädd för sin pappa och undviker att tala om honom än att han har egna minnesbilder av våld. Den förklaring som kanske ligger närmast till hands är att [kvinnan] medvetet eller omedvetet har påverkat honom i sådan riktning. [barnet] säger möjligen, utan egna minnen eller känslor att berätta om, det som han hört andra säga, eller det som han tror förväntas av honom och som han tror gör [kvinnan] glad. (Dom 1)

Förklaringen att kvinnan påverkat barnet framställs som troligare än att mannen utsatt kvinnan för våld. Trinder m.fl. (2010) forskning visar att uppgifter om att barn far illa i kontakt med en förälder på rutin bortses från eller omformuleras. Att man tar risken på allvar beror, enligt Trinder m.fl. (2010), på den föräldern som uttalar den och om dennes berättelse ses som detaljerad och konsekvent. När de uppgifter som finns i dom 1 och 2 om att barnet kan fara illa förkastas kan det ses som en följd av att mamman inte upplevs som trovärdig.

Det finns ett, ovan redovisat, mönster i materialet att kvinnans trovärdighet ifrågasätts. När våldet ses som sant bedöms det i dom 8, 9 och 14 som så allvarligt att det förhindrar kontakt. Att risken för barnet får gå före behovet av kontakt är ett uttryck för barnskyddsdiskursen (Hester, 2011). Även när våldet ses som sant är det inte alltid relevant i bedömningar om framtida umgänge. Av de nio domar där kvinnan ses som trovärdig är det i sex av dem, i dom 4, 5, 7, 10, 11 och 12 som våldet inte bedöms som en tillräckligt stor risk för att stå i vägen för umgänge. I dom 4 ställs barnets behov av kontakt med pappan mot risk för barnet.

Under sådana förhållanden anser tingsrätten, i likhet med socialnämnden, att [barnets] intresse av ett umgänge med [mannen] väger tyngre än de eventuella risker ett sådant oövervakat umgänge skulle kunna medföra. (Dom 4)

De förhållandena citatet syftar till är att parternas relation bedöms bättre idag än för två år sedan när mannen utsatte kvinnan för våld i samband med separation och överlämningar. När man inte låter tidigare våld få betydelse i riskbedömningen för

barnet har man ett framtidsfokus i linje med kontaktdiskursen (Hester, 2011). När kvinnan inte ses som trovärdig och anses påverka barnet framstår hon som manipulativ. Naughton m.fl. (2015) beskriver hur irländska domare i vårdnadsmål förväntar sig att kvinnan ska överdriva våld för att få vårdnaden om barnet utifrån en dominerande diskurs. De anser att hon på så sätt försöker förstöra umgänget mellan barn och pappa. Hester och Radfords (1998) forskning visar också att yrkesverksamma inom familjerätt och domstol anser att kontakt mellan pappa och barn är barnets bästa. I motiveringar av fortsatt kontakt försvinner ofta våldet.

Sammanfattningsvis kan hög trovärdighet kopplas till våldsdiskursen och låg trovärdighet till kontaktdiskursen (Hester, 2011). I nio av domarna beskrivs kvinnan som trovärdig men endast i två av dem ses hon som trovärdig utan att hennes uppgifter stöds av dom eller misstanke om brott. De höga beviskraven visar, enligt vår tolkning, att kontaktdiskursen tar plats även i de fall kvinnan är trovärdig.

6.2.2 Hur får mamman agera när det finns uppgifter om våld?

I sina formuleringar kan tingsrätten göra kvinnans beteende tillåtet, i meningen begripligt, rimligt och acceptabelt. Det kan gälla både konkreta handlingar och kvinnans mående. Beroende på om våldet ses som sant eller inte kan det rättfärdiga ett beteende. Vem som ges ansvar för våldet eller dess konsekvenser får även betydelse när tillåtelse ges.

I dom 15 har kvinnan återkallat en insynsfullmakt för mannen som hon tidigare lämnat till skolan. Hennes förklaring till varför hon återkallat den ses inte som trovärdig och hennes agerande tillåts därför inte. När ett av barnen behövt söka läkarvård har hon inte meddelat mannen om det och tingsrätten accepterar inte beteendet. De ser det som ett tecken på att hon inte längre kan anförtros ensam vårdnad. I Lapierres (2010) studie berättar våldsutsatta kvinnor att när de försöker skydda sina barn tas det sällan hänsyn till att de blir utsatta för våld. Att kvinnan i dom 15 inte meddelar mannen om barnens läkarkontakt kan då våldet inte ses som sant tänkas vara ett orimligt beteende. Är våldet däremot sant kan det vara en förklaring till att hon skyddar sig själv och barnet genom att inte ta kontakt med

pappan. Motsatsen syns dom 14 då våldet ses som sant. Kvinnan har ljugit för myndigheter och hennes beteende förklaras med att hon velat öka chanserna för uppehållstillstånd och att hon skyddat barnet. Hennes agerande framstår som förståeligt och det ställs mot mannens otillåtna agerande i form av våld och hot mot kvinnan och barnet.

I dom 9 skriver tingsrätten att det inte har “framkommit någon omständighet som talar för att [kvinnan] haft något annat skäl att söka skydd för sig och [barnet] än det hon själv har uppgett”. Hon tillåts därmed söka skydd från mannen. Det kan ställas mot dom 2 där tingsrätten skriver att kvinnan har tagit med sig barnen “utan godkännande från [mannen]”, att hon “flyttat iväg med barnen till hemlig ort”, “att barnen ryckts upp från sin invanda miljö” och att hon hindrat barnen från att träffa pappan och därmed inte sett deras behov av kontakt med pappan. Kvinnan tillåts inte flytta med barnen, hennes beteende beskrivs som orimligt och dåligt för barnen. I dom 9 blir kvinnans agerande rimligt eftersom våldet ses som sant i motsats till kvinnan i dom 2 som inte ses som trovärdig och hennes agerande ses därmed som oacceptabelt. Naughton (2015) och Eriksson (2003) beskriver motstridigheter i konstruktioner av kvinnan i rättsprocesser. De menar att en kvinna som är handlingskraftig och skyddar sitt barn inte samtidigt kan ses som ett trovärdigt offer för att en kvinna som kan handla och agera inte är ett stereotyp offer för våld. Om kvinnan är ett trovärdigt offer i dom 9 är hon istället den som agerat och lämnat mannen i dom 2.

Kvinnans känslor och mående bedöms av tingsrätten i två av domarna. I dom 1 tillåts inte kvinnan vara rädd. “Det har enligt tingsrättens bedömning inte framkommit i målet att det finns någon risk att [kvinnan] utsätts för övergrepp genom ett beslut om gemensam vårdnad. Hennes påstådda rädsla kan därför inte utgöra hinder.” Eftersom hennes uppgifter om våld inte bedöms vara sanna finns ingen anledning till hennes rädsla och hennes beteende ses som onaturligt. I dom 11 tillåts istället kvinnan må dåligt utan att det utgör en risk för barnet.

Enligt tingsrättens uppfattning har det tydligt framgått att [kvinnan] inte lider av någon psykisk störning eller sjukdom. Hon har vid huvudförhandlingen berättat öppenhjärtigt att hon ibland

mådde dåligt under relationen med [mannen]. Det är emellertid inte ett tillstånd som kan anses utgöra psykisk sjukdom. Följaktligen finns i detta avseende enligt tingsrättens mening inga risker för [barnet]. (Dom 11)

Ovanstående bedömning grundar sig också i att mannens påståenden om kvinnan inte ses som trovärdiga och hennes mående anses därmed tillåtet. I dom 3 beskriver tingsrätten hur kvinnan försvårar samarbetet och har svårt att se barnens behov för att hon inte hjälpt mannen att ordna en bostad åt sig och barnen. Kvinnans orimliga beteende kan kopplas till hennes tilldelade ansvar över samarbete och relation mellan mannen och barnen. Att hon anses ha ansvar över mannens boendesituation visar på hennes roll som den primära omsorgsgivaren, vilket kan kopplas till Hesters (2011) barnskyddsdiskurs.

Våldsdiskursen möjliggör att våldet ses som sant och kvinnans agerande anses tillåtet. Det syns i två av domarna där kvinnan tillåts ljuga och må dåligt till följd av våldet (Hester, 2011). Att agerandet att exempelvis flytta med barnen ses som ett tillåtet sätt att skydda barnen öppnar också barnskyddsdiskursen för i två av domarna. Här sammanstrålar två diskurser och talar samma språk trots att de har olika fokus, den första på kvinnan och den andra på barnet. Det står i motsats till kontaktdiskursen som istället öppnar för att se kvinnan som icke trovärdig i två domar där hennes agerande anses förhindra samarbete och kontakt (Hester, 2011). Om kvinnan inte ses som trovärdig kan även hennes känslor och mående ses som osannolika.

6.2.3 Hur får pappan agera när uppgift finns om att han utsatt familjen för våld?

För att förstå konstruktionen av kvinnan kan den ställas mot konstruktionen av vad mannen tillåts göra. Gällande tillåtelse för mannens beteende kan det även kopplas till om våldet ses som sant och hur ansvaret fördelas. I dom 7 skriver tingsrätten att mannens hotfulla och aggressiva beteende mot kvinnan framför barnen talar för att han är olämplig som vårdnadshavare. Barnskyddsdiskursen (Hester, 2011) öppnar för att mannens våldsamma beteende utgör en risk för barnet. För att mannens beteende i dom 7 ska ses som oacceptabelt är det en förutsättning att våldet ses som

sant. Även i dom 4 ses våldet som sant och mannen har enligt tingsrätten visat att han inte kan sätta barnets behov först och att hans agerande är helt oacceptabelt. I ett annat stycke ger dock tillåter tingsrätten mannens beteende.

Tingsrätten konstaterar att de händelser som varit aktuella i målet inträffade i månaderna efter parternas separation för mer än ett år sedan under en period när [mannen], vars son hade tagits ifrån honom, var bedrövad och deprimerad. Det är naturligt att det påverkat hans agerande i samband med och i tiden efter separationen även om det inte gör hans agerande ursäktligt. (Dom 4)

I dom 4 ses kvinnan som trovärdig och våldet som sant men trots det tillåts mannen i ovanstående citat agera våldsamt med grund i att hans son hade tagits ifrån honom. Tingsrätten trycker här på vikten av att familjen hålls ihop och att mannen skiljts från barnet blir en godtagbar anledning till hans beteende. Dominerande normer i samhället som betonar vikten av hophållandet av en splittrad familj och betydelsen av biologisk släktskap tas upp i både Eriksson (2003) och Brunos (2016) studier. Vi kopplar detta till Hesters (2011) kontaktdiskurs där fortsatt kontakt mellan förälder och barn prioriteras.

Mannen i dom 3 beskrivs av ett vittne “inte i alla situationer är så lugn som han själv har påstått”. Tingsrätten beskriver att våldet inte är styrkt och att det handlar om en konflikt, vilket återspeglar barnskyddsdiskursen (Hester, 2011). Tingsrätten förklarar mannens beteende med att det framgår att “han är arg och frustrerad över den situation som råder”. När våldet på detta sätt förminskas tycks den logiska konsekvensen bli att mannens beteende kan förstås. I dom 1 skriver tingsrätten om påståenden om hot och våld och i stycket efter om hur mannens beteende kan förklaras och förstås.

[Kvinnan] kom till Sverige i november [20XX] och gjorde i februari [20XX] en polisanmälan om olaga hot enligt vilken [mannen] till hennes släktingar hade uttryckt att han skulle åka till Sverige och mörda henne och ta sonen ur landet. Polisen

gjorde samma månad och år bedömningen att det inte fanns något som talade emot [kvinnans] uppgifter, varför påståendet om [mannens] dödshot skulle tas på allvar. Av polisens bedömning framgår vidare att hon föreslogs skydd. I vårdnads- och umgängesutredningen har det antecknats att Migrationsverket har gjort en orosanmälan till socialtjänsten då [mannen] skulle ha uttalat dödshot mot [kvinnan] och [barnet]. I samma utredning har också antecknats att [mannen] kontaktat Migrationsverket för att få kontakt med [kvinnan] och att han varit ihärdig i sina kontakter.

Till att börja med kan konstateras att [mannen] av naturliga skäl har varit mycket angelägen om att få kontakt med sitt barn. Att han gjort allt han kunnat för att få kontakt och därmed uppfattats som påstridig är därför begripligt och kan inte utan vidare läggas honom till last. (Dom 1)

Ovanstående citat visar, enligt vår tolkning, hur tingsrätten tillåter mannens beteende. Tingsrättens förståelse för mannen kan också kopplas till att våldet inte ses som sant i samma dom. Våldet finns inte och mannens agerande blir därför naturligt. När kontakt prioriteras i dom 1 och 4 tolkar vi det som ett sätt att tala ur kontaktdiskursen (Hester, 2011).

Mannens beteende kan även kopplas till hur ansvaret för barnet och samarbetet fördelas. I dom 6 skrivs att barnet och mannen inte haft någon kontakt på över två år. Mannen har själv berättat att han inte försökt att kontakta barnet det senaste året. Tingsrätten skriver att det kan vara på grund av mamman inte "agerat tillräckligt kraftfullt för att försöka få till stånd en sådan kontakt". Pappan tillåts vara passiv och att inte ta kontakt med sitt barn. I en del av domen beskrivs hur mamman tagit största delen av omsorgen för barnet då pappan till stor del arbetat utomlands. Pappan tillåts brista i omsorg på så sätt att "Tingsrätten vill dock inte ifrågasätta [mannens] uppgift att han under denna tid har försökt ta del i omsorgen av [barnet] i den mån hans arbete har medgett detta." (Dom 6). Eftersom mannen har försökt ta del i omsorgen menar vi att han tillåts ta ett mindre ansvar över barnet. Att

mammor ofta förväntas ta ett större ansvar i omsorgen för barnen bekräftas av Lapierras (2010), Wendt m.fl. (2015) och Erikssons (2003) forskning. Hesters (2011) barnskyddsdiskurs kännetecknas bland annat av att kvinnan har det största ansvaret för barnet.

6.3 Vad sägs inte i domarna?

Som en del av Faircloughs kritiska diskursanalys redovisas i detta avsnitt det som inte sägs i tingsrättsdomarna (Winther & Jorgensen 2000). I samtliga domar finns uppgifter om att mannen utsatt kvinnan för våld men i två av domarna saknas en bedömning av uppgifterna. Det stämmer överens med kontaktdiskursen (Hester 2011) där tidigare våld ofta är irrelevant för riskbedömning av barnen.

I dom 13 har kvinnan ensam vårdnad och mannen yrkar om umgänge med deras tre gemensamma barn. Kvinnan berättar att hon blivit utsatt för våld av mannen och han har avtjänat fängelsestraff för misshandel mot henne. Barnen är 12, 13 och 15 år gamla och har själva berättat under huvudförhandlingen att de vill bo hos mamman och att hon har kvar vårdnaden om dem men att de vill träffa sin pappa. Kvinnan har inte motsatt sig umgänge utan uppmuntrar barnen att träffa sin pappa men motsätter sig gemensam vårdnad. Tingsrätten ger barnens vilja en stor betydelse och utgår i bedömningen efter den. De tar inte ställning till de uppgifter som förekommit om våld och gör ingen riskbedömning om barnen kan fara illa och uppgifterna om våld framstår inte som relevanta i bedömningen. Vi kopplar detta till Röbbäck da Souzas (2015) studie om barns utrymme i domar om verkställighet. Den visar att barns röster oftare tas med i bedömningen när de går i linje med diskursen som lägger vikt vid att det bör förekomma kontakt mellan barn och förälder. Vår tolkning är att tingsrätten lägger stor vikt vid barnens ord i dom 13 för att de går i linje med Hesters (2011) kontaktdiskurs.

I dom 16 bedömer tingsrätten framförallt om kvinnan kan ha vårdnad, boende eller umgänge utifrån hennes alkoholmissbruk. De uppgifter om våld som mannen beskriver att hon anklagat honom för utreds inte vidare. Det framstår i domen som att det inte finns anledning att bedöma uppgifterna om våld för att fokus ligger på

missbruket. Vi ser detta som ett sätt att tala ur barnskyddsdiskursen då våldet försvinner till förmån för risken för barnet gällande mammans missbruk (Hester, 2011). Trots att uppgifterna om våld inte utreds bedömer tingsrätten att mannen är en lämplig vårdnadshavare.

När tingsrätten inte bedömer kvinnans uppgifter om våld framstår inte våldet som relevant i bedömningen av framtida risk. I Naughtons m.fl. (2015) studie kan man se att våld i vårdnads mål på Irland förminskas och blir inte ett hinder för fortsatt kontakt. Hester och Radford (1998) bekräftar bilden med sitt resultat av att det är vanligt att våld försvinner i umgänges mål i Sverige och Danmark eftersom kontakt med både föräldrar prioriteras.

6.4 Konkurrens mellan diskurserna

På Hesters (2011) tre planeter finns dominerande diskurser som visar sig på olika sätt i vårt material. Hur mycket plats de olika diskurserna tar i domarna bör enligt Fairclough undersökas och ger domarna, som en social domän, en diskursordning. När konkurrensen mellan diskurser i domarna är hög kan det förklaras som en hög interdiskursivitet. Om en diskurs dominerar är interdiskursiviteten istället låg (Winther & Jørgensen 2000). Genom att undersöka diskursordningen och interdiskursiviteten kan vi besvara vår forskningsfråga om vilka diskurser som framträder i domarna. Vi kan även svara på vår tredje frågeställning hur våldsutsatta kvinnor konstrueras i domarna. I följande avsnitt presenteras diskursernas utrymme i domarna och vad det får för konsekvenser för konstruktionen av kvinnan.

Vi kan se i materialet att samtliga diskurser förekommer i de 16 domarna. Våldsdiskursen (Hester 2011) får mest utrymme när det handlar om mannens ansvar för våld. Här tar dock de tre diskurserna ungefär lika stor plats vilket innebär att det är här interdiskursiviteten är som högst (Winther & Jørgensen, 2000). Till viss del hittas den även i beskrivningar av kvinnans trovärdighet i nio domar. Beviskravet i form av brottmålsdom eller misstanke om brott i sex av dem gör dock att kontaktdiskursen dominerar. Barnskyddsdiskursen ges mest plats i konstruktioner av ansvar för barnet i nio domar och är även framträdande gällande

ansvar för våldet när det ses som en konflikt i åtta domar. Till viss del får barnskyddsdiskursen även utrymme i lämplighetsbedömning och tillåtelse för föräldrarnas beteende, detta då kopplat till risk för barnet. Även i beskrivningar av vikten av att se familjen som helhet före en separation får barnskyddsdiskursen stort utrymme.

Hesters (2011) kontaktdiskursen är mest dominerande när kvinnans trovärdighet ifrågasätts eller när kraven på bevis är höga i elva domar. När våldet inte bedöms som sant i fem domar ifrågasätts kvinnan, och de medel hon använt för att skydda sig och barnet ses som sätt att förstöra för barnets umgänge med pappan. Även om våldet anses vara sant i nio domar kan kontaktdiskursen få mycket plats genom att kontakt med båda föräldrarna ses som viktigare än risken att barnet far illa i sex av dem. Kontaktdiskursen möjliggör att tillåta pappans våld genom att konstruera det som en naturlig reaktion på att skiljas från sitt barn. Kontaktdiskursen är på ett övergripande plan mest framträdande i materialet genom sitt fokus på framtid och samarbete.

Det är barnskyddsdiskursen och kontaktdiskursen som ges störst utrymme och konkurrerar i materialet. Vilken som får tolkningsföreträde beror på om våldet ses som sant eller inte. Om våldet inte är sant är kvinnans beteende en risk för att samarbetet inte kommer att fungera och typiskt för kontaktdiskursen (Hester 2011). Det går att jämföra med Hester och Erikssons (2001) studie om det omöjliga moderskapet. Deras resultat visar ett glapp mellan olika diskurser där mammor förväntas skydda barnen utifrån en barnskyddsdiskurs men när de gör det förstör de samarbetet. Kontaktdiskursen stänger i deras studie för att kvinnan ska kunna skydda barnet och vara en tillräckligt bra mamma. Om våldet anses vara sant i vårt material är mannens beteende en risk för barnet och kan även stämma överens med Hesters (2011) våldsdiskursen, om risken anses finnas även för kvinnan. Är risken endast kopplat till barnet är det ett uttryck för barnskyddsdiskursen. Våldsdiskursen får dock lite utrymme i materialet generellt. Både barnskyddsdiskursen och våldsdiskursen får genomgående stå tillbaka för kontaktdiskursen och dess fokus på barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna.

Det är en relativt hög konkurrens mellan barnskyddsdiskursen och kontaktdiskursen med inslag av våldsdiskursen. Utifrån lagtexten ska domstolen bedöma risken för att barnet far illa och barnets rätt till kontakt med båda föräldrarna. Vår tolkning är att barnskyddsdiskursen dominerar när risken för barnet bedöms och att kontaktdiskursen dominerar när möjligheten till kontakt med båda föräldrar utreds. Vi kopplar risken för barnet till barnskyddsdiskursen och rätten till båda föräldrarna till kontaktdiskursen. Vårt resultat visar i förhållande till det att diskursordningen där de två diskurserna konkurrerar upprätthålls. Ingen av dem möjliggör ett sätt att se kvinnan som trovärdig och utan ansvar för det våld hon blir utsatt för. Konsekvensen av att de två diskurserna dominerar är att våldet upprätthålls och att kvinnan får det huvudsakliga ansvaret för barnet och umgänget mellan mannen och barnet.

7. Avslutande diskussion

Studiens frågeställningar var: hur beskrivs kvinnans ansvar och trovärdighet i domar om vårdnad, boende och umgänge där uppgift finns om att mannen utsatt kvinnan för våld? På vilket sätt framträder de tre dominerande diskurserna på Marianne Hesters planeter (2011) i de analyserade tingsrättsdomarna? Och hur konstrueras följaktligen våldsutsatta kvinnor i de studerade domarna?

Har frågeställningarna besvarats? I resultatet har vi redovisat hur kvinnans ansvar och trovärdighet beskrivs samt hur diskurserna framträder. Kvinnans ansvar och trovärdighet har vi knutit till var och en av de dominerande diskurserna på Hesters (2011) planeter. Dessa resultat har tillsammans gjort att vi kunnat besvara hur konstruktionen av kvinnan ser ut i domar om vårdnad, boende och umgänge där uppgift finns om att mannen utsatt kvinnan för våld. Kontaktdiskursen har givits mest utrymme i domarna med sitt framtidsfokus, höga beviskrav och framförallt strävan efter kontakt mellan pappa och barn. Barnskyddsdiskursen konkurrerar främst när det gäller ansvar för barnet och riskbedömning. Våldsdiskursen har fått minst plats och syns i ansvar för våldet och kvinnans trovärdighet. Den står dock aldrig själv utan marginaliseras av beviskraven som kontaktdiskursen kräver. Konstruktioner av kvinnan som offer för våld, vilka möjliggörs av våldsdiskursen, blir betydelselösa i tingsrättsdomarna då konstruktionerna från barnskyddsdiskursen och framförallt kontaktdiskursen tar över.

Med tanke på att det förekommer uppgifter om mannens våld mot kvinnan i samtliga domar är det förvånande hur lite utrymme som ges åt våldsdiskursen med könsmaktsordningen som orsak. Varje diskurs öppnar för olika konstruktioner av kvinnan, som kan kopplas till ansvar och trovärdighet, där vi tycker oss kunna urskilja ett återkommande mönster i hur kvinnan konstrueras.

Utan starka bevis, gärna med fällande dom, anses våldet inte sant. Mamman är den primära föräldern som får ansvar för både familjen som helhet och för att pappan har kontakt med barnet. När våldet inte ses som sant blir kvinnans handlingar för att skydda sig orimliga och framställs som onda avsikter för att splittra familjen.

När hon misslyckas med det ansvar som förväntas av en mamma visar hon att hon inte kan anförtrösa att ensam sörja för barnets bästa. Därigenom motiveras umgänge mellan barn och pappa. Barnets rätt till kontakt med båda sina föräldrar blir i praktiken pappans rätt till sitt barn. Genom dessa konstruktioner av kvinnan och tvånget av återupptagande av kontakt mellan kvinnan och mannen skapar man, menar vi, goda förutsättningar för fortsatt våld. Domstolens konstruktioner av kvinnor gör att mannen gynnas på både individnivå och strukturell nivå och våld mot kvinnor normaliseras.

Under arbetets gång är det några aspekter vi funderat över, men som inte fallit under vårt forskningssyfte. I tingsrättens bedömningar av kvinnans trovärdighet ser vi ett tydligt samband med hur mannen framställs. Om mannen har ett svenskklingande namn, om han har ett välansett jobb, bra bostad och om han på ett övertygande sätt kan föra fram argument, tycks det vara större chans att han får sin vilja igenom. Det bekräftar Forssell & Carters (2015) forskning som visar att omfattningen på beslutat umgänge går att knytas till pappans socioekonomiska status och möjlighet att tala för sig. Vi upplever att ju mer pålitlig mannen uppfattas desto större chans är det att hans vilja väger tyngre än risken för kvinnan. Om mannen berättar det domstolen vill höra och lever upp till förväntningar på en "bra man", bedöms hans trovärdighet utifrån hans person och inte utifrån vad han har gjort. Det är endast i fyra av de 16 domarna vi granskat där mannen inte fått umgänge, ingen av männen har ett svenskklingande namn. Det kopplar vi till Brunos (2016) studie som visar att det är större chans att barn får sina rättigheter i form av riskbedömning tillgodosedda om mannen har ett icke-nordiskt namn. Detta, enligt Bruno (2016) på grund av att rasifierade män misstänkliggörs snarare än att barnens intresse är i fokus. Vi ser detta som ett förslag på framtida forskningsområde.

En annan aspekt som vi diskuterat under arbetets gång är de konsekvenser ett jämställt föräldraskap kan få när mannen utsätter kvinnan för våld. I den större kontexten ser vi jämställt föräldraskap som något eftersträvansvärt men det finns en risk att man bortser från den könsmaktsordning som föräldrar idag ingår i. För att sträva efter ett jämställt föräldraskap krävs en förståelse för könsmaktsordningen och att mäns våld mot kvinnor är en följd av den. Ser man kvinnan och mannen

som jämlika redan nu kan våldet ses som enstaka händelser istället för ett mönster av makt och kontroll. Därmed försvinner våldet och dess orsaker från bedömningen av barnets bästa och moderskapets förutsättningar. Försvinner våldet så försvinner även mannens ansvar för våldet.

Referenslista

- 1942:740. Rättegångsbalken.
- 1949:381. Föräldrabalken.
- 1962:700. Brottsbalken.
- 2001:453. Socialtjänstlagen.
- 2006:936. Lag om ändring i Socialtjänstlagen.
- 2007:225. Lag om ändring i Socialtjänstlagen.
- 2011:485. Lag om ändring i Brottsbalken.
- 2013:367. Lag om ändring i Brottsbalken.
- SÖ 2014:13. *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet*. Stockholm: Utrikesdepartementet.
- Brottsförebyggande rådet. (2019). Våld i nära relationer. Hämtad 04 november 2019, från <https://www.bra.se/statistik/statistik-utifran-brottstyper/vald-i-nara-relationer.html>
- Bruno, L. (2016). *Ofridstid: Fäders våld, staten och den separerande familjen*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder* (2.uppl.). Malmö: Liber.
- Eriksson, M. (2003). *I skuggan av Pappa: Familjerätten och hanteringen av fäders våld*. Stehag: Gondolin.
- Eriksson, M. (2014). Särskild sårbarhet—Våldutsatta kvinnor och barn som upplever våld. I G. M. Heimer, A. Björck, & C. Kunosson (Red.), *Våldutsatta kvinnor: Samhällets ansvar* (3.uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, M., & Dahlkild-Öhman, G. (2015). Risk och riskbedömningar i familjerättstvister. I M. Eriksson, Å. Källström, & E. Näsman (Red.), *Barns röster om våld: Att lyssna, tolka och förstå* (2.uppl.). Malmö: Gleerup.
- Eriksson, M., & Hester, M. (2001). Violent Men as Good-enough Fathers?: A Look at England and Sweden. *Violence Against Women*, 7(7), 779–798.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity.
- Forssell, A., & Cater, Å. (2015). Patterns in Child–Father Contact after Parental Separation in a Sample of Child Witnesses to Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*, 30(3), 339–349.
- Hamilton, M. (2010). Judicial discourses on women’s agency in violent relationships: Cases from California. *Women’s Studies International Forum*, 33(6), 570–578.
- Haraldsdotter, Y. (2019). FN:s arbete mot våld—Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)—Uppsala universitet. Hämtad 11 november 2019, från

<https://nck.uu.se/kunskapsbanken/amnesguider/mans-vald-mot-kvinnor-ett-globalt-perspektiv/fn-s-arbete-mot-vald/>

- Hester, M. (2011). The Three Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence. *British Journal of Social Work*, 41(5), 837–853.
- Hester, M. (2013). Who does what to whom? Gender and domestic violence perpetrators in English police records. *European Journal of Criminology* 10(5), 623–637.
- Hester, M., & Radford, L. (1998). *Kvinnomisshandel och umgängesrätt: En intervjuundersökning i England och Danmark*. Stockholm: Brevskolan.
- Holmberg, C., & Enander, V. (2011). *Varför går hon?: Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser* (2. uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Humphreys, C., & Thiara, R. K. (2003). Neither justice nor protection: Women's experiences of post-separation violence. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 25(3), 195–214.
- Jernbro, C., & Jonson, S. (2016). *Våld mot barn 2016—En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Boston: Northeastern University Press.
- Laing, L. (2017). Secondary Victimization: Domestic Violence Survivors Navigating the Family Law System. *Violence Against Women*, 23(11), 1314–1335.
- Lapierre, S. (2010). More Responsibilities, Less Control: Understanding the Challenges and Difficulties Involved in Mothering in the Context of Domestic Violence. *The British Journal of Social Work*, 40(5), 1434–1451.
- Lundgren, E. (2001). *Slagen dam mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige: En omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Morrison, F. (2015). 'All Over Now?' The Ongoing Relational Consequences of Domestic Abuse through Children's Contact Arrangements. *Child Abuse Review*, 24(4), 274–284.
- Morrison, F., & Wasoff, F. (2012). Child Contact Centers and Domestic Abuse: Victim Safety and the Challenge to Neutrality. *Violence Against Women*, 18(6), 711–720.
- Nationellt centrum för kvinnofrid. (2014). *Våld och hälsa: En befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Naughton, C. M., O'donnell, A. T., Greenwood, R. M., & Muldoon, O. T. (2015).

- ‘Ordinary decent domestic violence’: A discursive analysis of family law judges’ interviews. *Discourse & Society*, 26(3), 349–365.
- Nilsson, G. (2009). *Könsmakt eller häxjakt?: Antagonistiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor*. Lund: Lunds Universitet.
- Nordborg, G. (2014). Mäns våld mot kvinnor. I G. M. Heimer, A. Björck, & C. Kunosson (Red.), *Våldsutsatta kvinnor: Samhällets ansvar* (3.uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Ramberg, C. (2016). *Malmströms civilrätt* (24.uppl.). Stockholm: Liber.
- Roks. (2019). Vårdnad av barn. Hämtad 04 november 2019, från <https://www.roks.se/index.php/har-finns-kunskap/vardnad-av-barn>
- Röbäck da Souza, K. (2015). Verkställighet av umgängestvister. I M. Eriksson, Å. Källström, & E. Näsman (Red.), *Barns röster om våld: Att lyssna, tolka och förstå* (2.uppl.). Malmö: Gleerup.
- Sveriges Domstolar. (2010). Strategi för utformning av domar och beslut i Sveriges Domstolar. Hämtad 21 oktober 2019, från <https://www.domstol.se/globalassets/filer/gemensamt-innehall/styrning-och-riktlinjer/strategier-och-riktlinjer/strategi-for-utformning-av-domar-och-beslut-i-sveriges-domstolar.pdf>
- Sveriges Domstolar. (2019a). Sveriges Domstolars uppdrag och roll. Hämtad 21 oktober 2019, från <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/sa-fungerar-domstolarna/sveriges-domstolars-uppdrag-och-roll/>
- Sveriges Domstolar. (2019b). Vårdnad, boende och umgänge. Hämtad 11 november 2019, från <https://www.domstol.se/amnen/familj/foraldrar-och-barn/vardnad-boende-och-umgange/>
- Trinder, L., Firth, A., & Jenks, C. (2010). ”So presumably things have moved on since then?” The management of risk allegations in child contact dispute resolution.(United Kingdom). *International Journal of Law, Policy and the Family*, 24(1), 29–53.
- Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wendt, S., Buchanan, F., & Moulding, N. (2015). Mothering and Domestic Violence: Situating Maternal Protectiveness in Gender. *Affilia*, 30(4), 533–545.
- Winther Jørgensen, M. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Åkerlund, N., & Sandberg, L. J. (2017). Children and Violence Interactions: Exploring Intimate Partner Violence and Children’s Experiences of Responses. *Child Abuse Review*, 26(1), 51–62.

